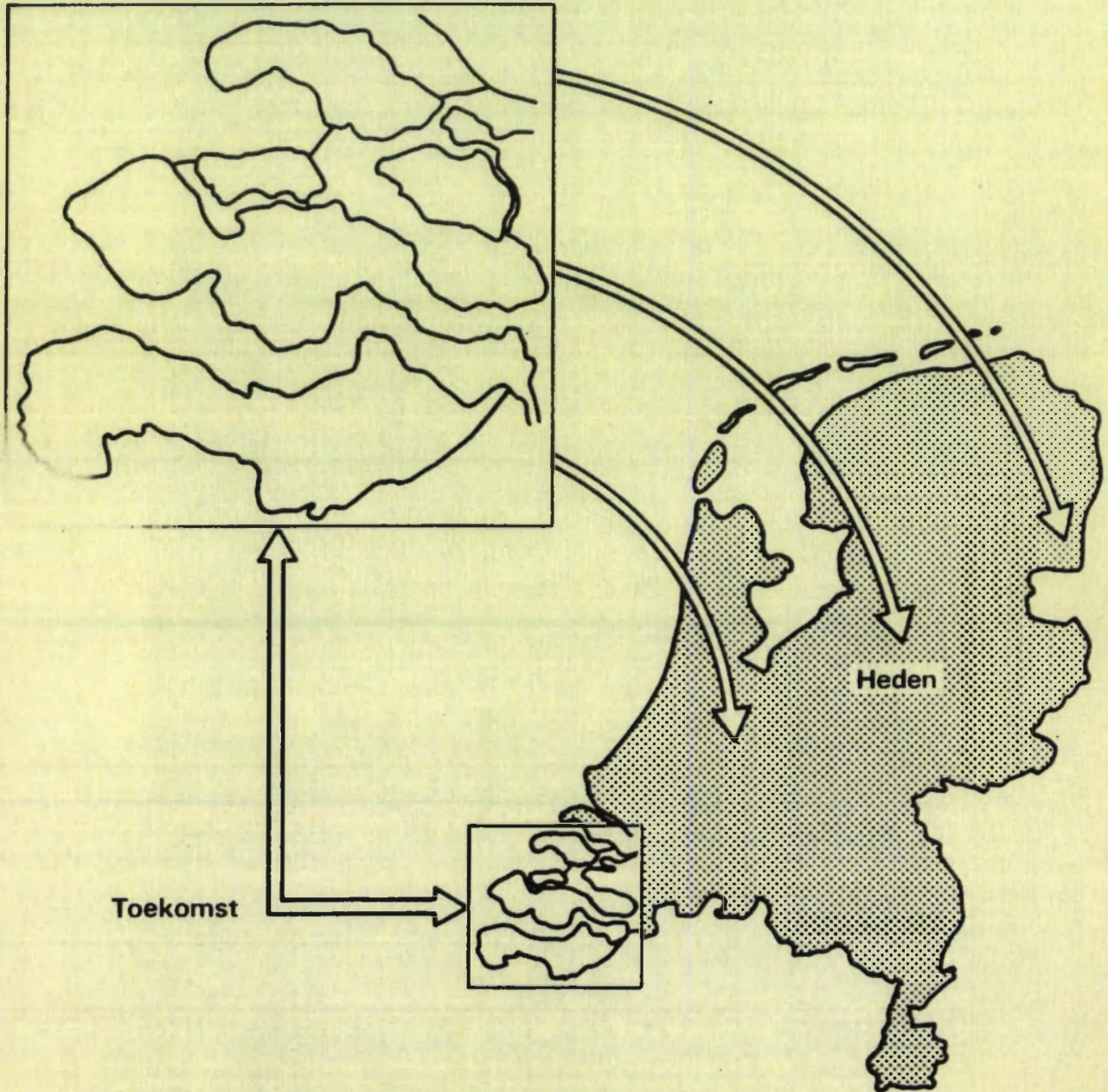

EEN VERKENNING VAN DE WEGEN DIE DE ZEEUWSE LAND- EN TUINBOUWPRODUKTEN GAAN

— discussienota —

ECONOMISCH TECHNOLOGISCH INSTITUUT TE MIDDELBURG

LANDBOUW ECONOMISCH INSTITUUT TE DEN HAAG

DIREKTEUR LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING TE GOES

20
302

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ

DIRECTEUR VOOR DE LANDBOUW EN VOEDSELVOORZIENING
IN DE PROVINCIE ZEELAND

Landbouwcentrum Zeeland
Westsingel 58, 4461 DM Goes
Telefoonnummer (01100) ~~XXXX~~ 37911
Toestelnummer

Aan geadresseerde,

Uw kenmerk

Uw brief van

Ons kenmerk H 85/169 Datum

WT/CV

Onderwerp

Bijlage(n)

Geachte lezer,

Van de Nederlandse Land- en Tuinbouwproductie wordt ca. 2/3 tot waarde gebracht via be- of verwerking. Een adequate verhandelings- en industriestructuur is zowel van belang uit hoofde van toegevoegde waarde en directe werkgelegenheid als voor de valorisatie van de produktie van primaire land- en tuinbouwbedrijven. Tegen die achtergrond is een nader onderzoek ingesteld naar de handels en industriestromen van de huidige Zeeuwse produktie van land- en tuinbouw. Op basis daarvan heeft een afweging plaatsgevonden in hoeverre voor bepaalde categorieën nog aanvullende activiteiten in Zeeland mogelijk zouden zijn. Geen haalbaarheidsonderzoek heeft plaatsgevonden naar produkten die nu nog niet of nauwelijks in Zeeland worden voortgebracht.

Gaarne spreken wij de hoop uit dat dit rapport aanleiding zal zijn voor een bezinning op additionele mogelijkheden voor handel en industrie in Zeeland. Uw reactie stellen wij bijzonder op prijs, verzoeken om vertrouwelijkheid zullen worden gerespekteerd.

Als vervolg op deze nota stellen wij ons voor binnenkomende reacties gezamenlijk te verwerken en deze in een nog nader te houden bijeenkomst aan u voor te leggen, zodat via een onderlinge gedachtenuitwisseling een verdere uitdieping kan plaatsvinden.

Namens de initiatiefgroep "Zeeuwse Produktstromen" verzoeken wij u uw reactie binnen 6 weken toe te willen zenden p/a Economisch Technologisch Instituut Nieuwstraat 27, 4331 JK MIDDELBURG, onder vermelding "Zeeuwse Produktstromen".

Mocht u behoefte hebben aan meerdere exemplaren dan kunt u contact opnemen met het Landbouwcentrum, Westsingel 58, 4461 DM GOES, tel. 01100-37911.

Bij voorbaat dank voor uw medewerking.

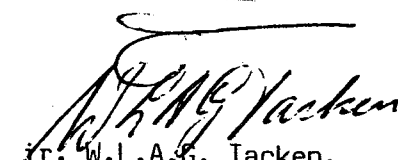
Het Economisch Technologisch
Instituut

De drie Zeeuwse
Landbouworganisaties

De Directeur La.Vo.

drs. J. de Jong

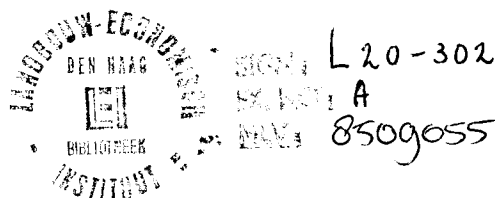

mr. J. Ogge,

ir. W.L.A.G. Tacken,

* Ter nadere introductie treft u als bijlage aan het ter zake verzonden Persbericht. (Laatste editie)

ZEEUWSE PRODUKTSTROMEN

EEN VERKENNING VAN DE WEGEN DIE DE
ZEEUWSE LAND- EN TUINBOUWPRODUKTEN GAAN

Economisch Technologisch Instituut te Middelburg
Landbouw Economisch Instituut te Den Haag
Directeur Landbouw en Voedselvoorziening te Goes

Goes, december 1984.

E - 250265

REFERAAT

ZEEUWSE PRODUKTSTROMEN

M. de Boer, H.M. Kuperus, J.I. Lamain en C.J.M. Wijnen.

Goes, Economisch Technologisch Instituut Zeeland,

Directie Landbouw en Voedselvoorziening

Landbouw-Economisch Instituut.

55 p. ; 5 tab.

Uit een globale verkenning blijkt dat een klein gedeelte van de agrarische produkten in Zeeland wordt verwerkt.

De geringe mate van verwerking kan samenhangen met ruimtelijke spreiding van de produktie, de infrastructuur en de recente wijziging van de afzetorganisatie buiten de provincie. Aan de hand van vraagpunten wordt bezien voor welke produkten locale verwerking perspectief kan bieden.

Landbouwprodukten, handel/markten/veilingen/Nederland.

WOORD VOORAF

De agrarische sector is van wezenlijk belang voor de economie en de werkgelegenheid in Zeeland. Er zijn sterke aanwijzingen dat de uitbouw van de economische bedrijvigheid in Zeeland mede moet worden gezocht in de agrarische sector, die zowel de primaire produktie als de verhandelende, verwerkende en toeleverende bedrijven omvat.

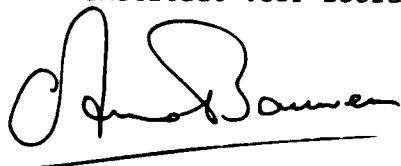
Een en ander komt naar voren in het sociaal-economisch beleidsplan en het hieraan ten grondslag liggende onderzoeksrapport van het EII.

Voor de realisering van het sociaal-economisch beleid is het zaak de aanwijzingen inzichtelijk te maken en in breder verband te plaatsen waarbij de economische haalbaarheid en wenselijkheid van de denkbeelden kunnen worden bezien. Daartoe is een nadere inventarisatie nodig van de produktstromen uit en naar de onderscheiden subsectoren.

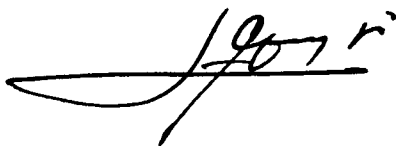
Door samenwerking van de op het voorblad vermelde instellingen is voor dit inventariserende onderzoek zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de beschikbaar zijnde en ter zake relevante gegevens.

Tegen deze achtergrond heeft het onderzoek zich geconcentreerd op de bestaande produktstromen. Doelbewust is ervan afgezien om in dit kader ook aandacht te besteden aan nieuwe -tot nu toe niet of nauwelijks- in Zeeland voortgebrachte produkten en evenmin aan het bestaande toeleveringspatroon. Een dergelijk aanvullend onderzoek zou op korte termijn een te groot beslag hebben gelegd op de onderzoekcapaciteit.

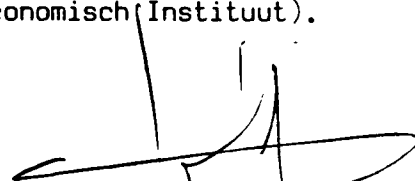
Het onderzoek is verricht door ir. M. de Boer (Consulentschap voor de Akker- en Tuinbouw), ir. H.M. Kuperus en J.I. Lamain (Economisch Technologisch Instituut voor Zeeland) en ir. C.J.M. Wijnen (Landbouw Economisch Instituut).

ir. A.L.G.M. Bauwens,
adjunct-directeur
Landbouw-Economisch Instituut
te Den Haag.

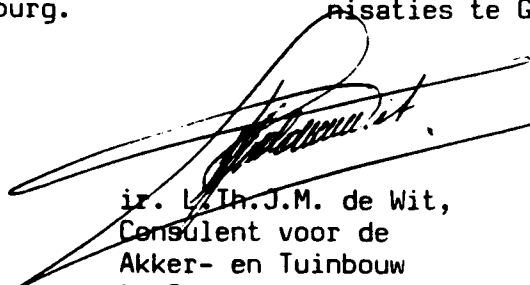
drs. J. de Jong,
directeur
Economisch Technologisch
Instituut voor Zeeland
te Middelburg.

mr. J. Ogge,
secretaris
drie Zeeuwse
Landbouworga-
nisaties te Goes.

ir. W.L.A.G. Tacken,
directeur Landbouw
en Voedselvoorziening
te Goes.

ir. L.Th.J.M. de Wit,
Consulent voor de
Akker- en Tuinbouw
te Goes.

INHOUD

Woord vooraf	3
1. Inleiding	9
1.1. Karakteristiek van de Zeeuwse landbouw	9
1.2. Onderzoek naar de produktstromen	9
2. Akkerbouwprodukten	12
2.1. Inleiding	12
2.2. Granen	12
2.2.1. Tarwe	12
2.2.2. Gerst	13
2.3. Aardappelen	14
2.3.1. Consumptieaardappelen	14
2.3.2. Pootaardappelen	16
2.4. Suikerbieten	16
2.5. Peulvruchten (droog te oogsten)	16
2.5.1. Erwten	16
2.5.2. Bruine bonen	17
2.6. Handelsgewassen en zaderijen	17
2.6.1. Graszaad	17
2.6.2. Vlas	18
2.6.3. Blauwmaanzaad	18
2.6.4. Teunisbloem	18
2.7. Groenvoedergewassen	19
2.7.1. Lucerne	19
2.7.2. Snijmais	19
2.8. Conclusies	19
3. Tuinbouwprodukten	21
3.1. Inleiding	21
3.2. Fruit	21
3.2.1. Pit- en steenvruchten	21
3.2.2. Klein fruit	22
3.3. Bloembollen	23

3.4. Groenten (in hoofdzaak akkerbouwmatig geteeld)	23
3.4.1. Zaaiuien	23
3.4.2. Plant- en zilveruien	24
3.4.3. Knolselderij	25
3.4.4. Erwten (groen te oogsten)	25
3.4.5. Witlofwortel	26
3.4.6. Spruitkool	26
3.4.7. Winterpeen	26
3.4.8. (Winter)bloemkool	26
3.4.9. Prei	26
3.5. Champignons	27
3.6. De boomkwekerij	27
3.7. Tuinbouwzaden	27
3.8. Tuinbouw onder glas	28
3.9. Conclusies	28
4. Veehouderijprodukten	30
4.1. Inleiding	30
4.2. Melkveehouderij	31
4.3. Vleesveehouderij	31
4.4. Schapenhouderij	32
4.5. Varkenshouderij	32
4.5.1. Fokvarkens	32
4.5.2. Mestvarkens	33
4.6. Pluimveehouderij	33
4.6.1. Slachtkuikens	33
4.6.2. Leghennen	34
4.6.3. Parelhoenders	34
4.7. Pelsdierenhouderij	34
4.8. Conclusies	35
5. Verhandeling, verwerking en afzet	36
5.1. De verhandelingspercentages	36
5.2. Het verwerkingsaandeel	38
5.3. Factoren die van invloed kunnen zijn op de afzet en verwerking	39
5.4. Beleid ten aanzien van afzet en verwerking	41

6. Beschouwing over een aantal mogelijkheden tot vergroting van de verwerking van agrarische produkten in Zeeland	43
6.1. Huidige situatie	43
6.2. Vraagpunten ten aanzien van de verdere ontwikkeling	44
6.2.1. Inleiding	44
6.2.2. Opslag en verwerking op agrarische bedrijven	45
6.2.3. Akkerbouw	46
6.2.3.1. Tarwe	46
6.2.3.2. Gerst	46
6.2.3.3. Pootaardappelen	47
6.2.3.4. Consumptieaardappelen	47
6.2.3.5. Graszaad	47
6.2.3.6. Vlas	48
6.2.3.7. Blauwmaanzaad	48
6.2.3.8. Teunisbloem	48
6.2.4. Tuinbouw	48
6.2.4.1. Appelen en peren	48
6.2.4.2. Vollegrondsgroenten	49
6.2.4.3. Uien	49
6.2.4.4. Witlof	50
6.2.4.5. Champignons	50
6.2.4.6. Tuinbouwzaden	50
6.2.4.7. Tuinbouw onder glas	51
6.2.4.8. Groenten en fruit veilen in Zeeland	51
6.2.5. Veehouderij	52
6.2.5.1. Rundvee	52
6.2.5.2. Intensieve veehouderij	52
6.2.5.3. Mengvoeder	52

Bijlagen	53
----------	----

Arealen en aantal stuks vee in 1983

1. INLEIDING

1.1. KARAKTERISTIEK VAN DE ZEEUWSE LANDBOUW

Van oudsher is Zeeland een provincie met een overwegend agrarisch karakter. Veel van de inwoners wonen op het platteland en van de oppervlakte wordt slechts een klein deel niet voor landbouwdoeleinden gebruikt.

Binnen de landbouw-sector neemt de akkerbouw een overheersende positie in. Van de cultuurgrond wordt 78% gebruikt voor de teelt van akkerbouwgewassen, 12% is grasland en 10% van de oppervlakte wordt benut voor de teelt van tuinbouwgewassen. Door het verschil in intensiteit van het grondgebruik is de verdeling naar toegevoegde waarde iets anders. Het aandeel van de akkerbouw omvat 60%. De veehouderijsector is mede door de intensieve veehouderij wat groter dan de oppervlakteverhouding aangeeft (17%). In hoofdzaak gaat het echter om rundveehouderij, want varkens en kippen worden relatief weinig gehouden in Zeeland. De tuinbouw heeft een aandeel van 23% van de toegevoegde waarde. De opengrondstuinbouw met de pit- en steenvruchten is hierbinnen overheersend: glastuinbouw komt in Zeeland slechts op bescheiden schaal voor.

Het produktiepatroon in de landbouw in Zeeland wordt gekenmerkt door statische verhoudingen. Sinds 1971 bleef de omvang van de sector vrijwel gelijk en ook het aandeel van akkerbouw, veehouderij en tuinbouw bleef hetzelfde. Er was slechts een zeer geringe groei van de intensieve veehouderij.

Verder nam de glastuinbouw iets in omvang toe. Het totaal van de tuinbouwsector was desondanks iets verminderd.

Bezien tegen de gelijktijdig gewijzigde Nederlandse verhoudingen kan men concluderen dat de sterke groei van de glastuinbouw, van de intensieve veehouderij en van de rundveehouderij aan Zeeland voorbij zijn gegaan.

1.2. ONDERZOEK NAAR DE PRODUKTSTROMEN

Ca. 10% van de Zeeuwse toegevoegde waarde komt voor rekening van de landbouw en visserij. De betekenis van deze sector voor de welvaartsontwikkeling is echter vanwege de toeleverende en de verwerkende bedrijvigheid veel groter dan uit genoemd aandeel zou mogen blijken. De landbouw biedt werkgelegenheid en inkomensmogelijkheden aan bij verwerking en afzet van produkten betrokken bedrijven. Op hun beurt zijn deze bedrijven weer met andere bedrijven en instellingen verbonden.

Het volume van de Zeeuwse land- en tuinbouwproduktie vormt de basis voor het functioneren van veel toeleverende en verwerkende bedrijven. In de afgelopen jaren deden zich verschuivingen voor tussen enerzijds de primaire land- en tuinbouwbedrijven en anderzijds de handel en industrie. Een aantal "boerderij-activiteiten" zoals met name sorteren en opslag zijn verplaatst van de boerderij naar de volgende fase in de totale produktkolom. Hoewel zich in een aantal gevallen ook tegengestelde bewegingen hebben voorgedaan (bijvoorbeeld het verpakken van glasgroenteprodukten of het individueel in plaats van centraal sorteren op de veiling van hard fruit), leidt het voortgaande proces van schaalvergroting en specialisatie er per saldo toe dat een deel van de toegevoegde waarde op de land- en tuinbouwbedrijven weglekt. Andere bedrijven, die soms buiten de provincie zijn gelegen, ontlenen hieraan hun bestaansmogelijkheden. Omgekeerd zullen er weer produkten zijn die van elders worden aangevoerd om in Zeeland te worden verwerkt.

Om na te gaan op welke wijze de Zeeuwse landbouw bijdraagt tot o.a. verwerkende activiteiten zijn voor de provincie als geheel de produktstromen getraceerd. Aan de hand van een dergelijke inventarisatie zal vervolgens worden nagegaan of beïnvloeding van het verwerkte aandeel mogelijk is. Hiermee zou vanuit de landbouw een bijdrage kunnen worden geleverd aan een provinciaal ontwikkelingsbeleid.

Ten behoeve van een eerste aanzet is van de diverse land- en tuinbouwprodukten nagegaan:

- hoe groot is de produktie in fysieke eenheden
- welke hoeveelheden worden buiten Zeeland afgezet
- welke hoeveelheden van genoemde produkten worden in Zeeland verwerkt.

Als basisjaar voor de bepaling van de produkthoeveelheden is 1983 gehanteerd. Van de relevante gewassen en diersoorten is aan de hand van de landbouwtelling nagegaan hoeveel hiervan in de provincie werd voortgebracht. Voor enkele kleinere gewassen waren geen hoeveelheidsgegevens te verkrijgen, of zou de verzameling hiervan te veel tijd kosten. Voor de informatie over de produktiehoeveelheden kon worden geput uit oogstramingen van het CBS of kon met medewerking van de Consulentschappen een schatting worden gemaakt. De gegevens over de afzet konden eveneens worden verkregen van de Consulentschappen, maar soms was er een beroep op de bedrijven zelf nodig.

Een belangrijke bron vormden voorts de Produktschappen. Tevens werd gebruik gemaakt van bedrijfsgegevens van het Economisch Technologisch Instituut en kon voor enkele produkten worden geput uit reeds verrichte LEI-onderzoeken.

Bij de opzet van deze nota is getracht zoveel mogelijk aanknopingspunten voor het beleid te bieden. Daarbij heeft vooral de vraag voorop gestaan kan men de verwerking in Zeeland beïnvloeden en zo ja, hoe? In dat kader zouden gegevens ook dienstig kunnen zijn voor het doen ontstaan van gunstige omstandigheden voor de verwerking van landbouwprodukten.

Voor een verwerkende industrie kan b.v. het betrekken van voldoende grondstof in de nabijheid van de vestigingsplaats eveneens een vereiste zijn. Het bevorderen van de landbouwproduktie zou dus ook bij kunnen dragen tot het ontstaan of het instandhouden van een eigen doelmatige verwerkingsindustrie.

In de nota wordt afzonderlijk ingegaan op de belangrijkste groepen van landbouwprodukten. Per produkt wordt bij de beschrijving steeds eerst ingegaan op de produktieaspecten, dan op de afzet en vervolgens op de verwerking. Het geheel wordt afgesloten met een aantal vraagpunten, die gebaseerd zijn op het voorgaande.

2. AKKERBOUWPRODUCTEN

2.1. INLEIDING

In de provincie Zeeland is de akkerbouw overheersend. Ongeveer 80% van de cultuurgrond wordt beteeld met akkerbouwgewassen. Dit areaal bestaat o.a. uit granen (42%), suikerbieten (19%), aardappelen (17%), peulvruchten voor de droge oogst (7%), graszaad (6%), handelsgewassen (4%) en groenvoeder-gewassen (6%).

Het Zeeuwse akkerbouwareaal omvat ongeveer 15% van het Nederlandse areaal, dit is vrij constant. Sinds de beginjaren zeventig is het Zeeuwse aandeel van de granen in de landelijke produktie toegenomen van 13 naar 20%. Bij de aardappelen is het Zeeuwse areaal weliswaar uitgebreid met 22% maar als gevolg van eenzelfde uitbreiding elders in Nederland bleef het Zeeuwse aandeel nagenoeg gelijk (17%). Het areaal suikerbieten wisselt in Zeeland minder sterk dan elders. Door de uitbreiding elders en een terugloop van het areaal in Zeeland is het Zeeuwse aandeel gedaald van 20 naar 15%. Bij de andere gewassen en gewasgroepen is het Zeeuwse areaal relatief groot. Sommige gewassen zijn zelfs typisch Zeeuws. Hoewel het areaal graszaad landelijk is gestegen is het Zeeuwse aandeel nog toegenomen van ruwweg eenvierde naar eenderde. Bij de peulvruchten is het Zeeuwse aandeel teruggelopen van 76% naar 58%. Dit is vooral een gevolg van de uitbreiding van het erwtenareaal elders. In deze groep zijn de bruine bonen (98% in Zeeland), de schokkers (59%) en de kapucijners en grauwe erwten (59%) meer of minder typisch Zeeuws. Het areaal vlas en blauwmaanzaad schommelt sterk. De teelt is overwegend Zeeuws, resp. 71 en 54%. Van de lucerne wordt ongeveer de helft in Zeeland geteeld, Het areaal snijmais heeft de laatste jaren de toename in Nederland bij kunnen houden.

2.2. GRANEN

2.2.1. Tarwe

Het areaal tarwe bedroeg in 1983 35.000 ha (25% van het Nederlandse areaal) waarvan 34.200 ha wintertarwe en 700 ha zomertarwe. De totale tarweproduktie was ongeveer 250.000 ton. De hoeveelheid stro, inclusief gerstestro, die wordt geproduceerd lag globaal op 170.000 ton.

Voor de zaaizaadvermeerdering is in Zeeland ongeveer 1300 ha gebruikt. Rekening houdend met een vermenigvuldigingsfactor van 50 betekent dit dat Zeeland meer dan zelfvoorzienend is. Hierbij moet worden aangetekend dat niet steeds nieuw zaaizaad wordt gebruikt. Het gebruik van eigen geteeld, ongekeurd zaaizaad, wordt geschat op 20 à 25%.

Wat betreft de bestemming van de Nederlandse tarwe is (gemiddelde van oogst 1981 en oogst 1982) 30% bestemd voor veevoederdoeleinden, 30% voor afzet in het buitenland (inclusief voedselhulp) en 25% voor consumptiedoelinden. Het gedeelte voor zaaidoelinden incl. verliezen wordt geschat op 3%. De overige 12% is in de interventie- en eindvoorraad gegaan.

In Zeeland wordt naar schatting 40 à 45.000 ton vermalen ten behoeve van de bloemproductie. Dit komt overeen met 18% van de Zeeuwse produktie. Een zeer belangrijk deel van de grondstoffen is echter van elders (Frankrijk, Verenigde Staten) betrokken.

Het stro wordt hoofdzakelijk geperst in balen en direct vanaf het land of later vanuit de schuur verkocht. Bij lage stroprijzen wordt het stro gedeeltelijk verhakseld voor de organische stofvoorziening.

2.2.2. Gerst

Het areaal gerst bedroeg in 1983 5.000 ha, waarvan 4.450 ha zomergerst en 550 ha wintergerst (5 resp. 15% van het Nederlandse areaal). De totale gerstproductie was ongeveer 25.000 ton.

Van de zomergerst zijn alle in Zeeland geteelde rassen ingedeeld in de rubriek brouwgerst en dus geschikt voor de mouterij. De omvang per ras is ook zodanig dat aparte ontvangst bij de handelshuizen vrijwel steeds mogelijk is. Van de aangevoerde brouwgerst gaat de uitval (20 à 25 % wordt uitgeschoond) naar de voersector.

De bestaande Zeeuwse capaciteit in de mouterijsector (32.000 ton) is ruim voldoende voor de verwerking van de Zeeuwse produktie. Het aandeel van de hier geteelde brouwgerst dat in de mouterijsector wordt verwerkt is echter sterk afhankelijk van prijs en kwaliteit. Gegeven de open internationale concurrentie voor de moutafzet is de animo bij de Nederlandse mouterijen om inlandse brouwgerst op basis van vaste leverings- en prijscontracten af te nemen feitelijk niet aanwezig. Overigens maken de telers slechts weinig gebruik van aanbiedingen voor leveringscontracten voor enkele jaren.

Voor de zaaizaadvermeerdering is ongeveer 235 ha gerst gebruikt. Bij een vermenigvuldigingsfactor van 40 à 50 betekent dit dat Zeeland in het algemeen zelfvoorzienend is. Dit geldt echter niet voor alle wintergerst-rassen, maar de teelt van wintergerst is ook van beperkte betekenis. Ook hier geldt evenals bij tarwe dat niet steeds nieuw zaaizaad wordt gebruikt. Het gebruik van eigen geteeld, ongekeurd zaaizaad wordt geschat op 10%.

2.3. AARDAPPELEN

2.3.1. Consumptieaardappelen

Zeeland is een van de belangrijkste produktiegebieden van consumptieaardappelen. Ruim 25% van de totale Nederlandse produktie is uit Zeeland afkomstig. In 1983 was de Zeeuwse produktie ongeveer 600.000 ton.

Over de afzet af boerderij van de geteelde aardappelen geeft het onderzoek van het LEI een aantal aanwijzingen. Dit onderzoek had betrekking op het seizoen 1978/1979.

In genoemd jaar waren er in Zeeland 3540 telers die aardappelen verkochten. Hieronder zijn dus ook bedrijven met slechts een kleine oppervlakte aardappelen. Van genoemd aantal telers had ca 45% een opslagmogelijkheid voor consumptieaardappelen. Op deze bedrijven was een totale opslagcapaciteit van 355.000 ton; dit is gemiddeld 260 ton per bedrijf. Ca. 61% van de produktie kan door de telers op hun bedrijf worden bewaard. Opslagruimten komen merendeels voor op bedrijven met 100 - 600 ton geteelde aardappelen. De grotere telers hadden 1/3 van de totale opslagcapaciteit. Op kleinere bedrijven ontbreken veelal de mogelijkheden om aardappelen te bewaren en moeten de aardappelen door handel en industrie worden opgeslagen of direct na de oogst worden afgeleverd.

In genoemd seizoen werd 73% van de Zeeuwse produktie afgezet aan de particuliere groothandel en 18% aan de coöperatieve groothandel. De veilingen bemiddelden bij de verkoop van 3% van de Zeeuwse aardappelproduktie. Vermoedelijk betreft dit de vroege aardappelen. Een klein gedeelte van de aardappelen werd direct door de telers aan detailhandelaars en aan consumenten verkocht.

Naast de genoemde coöperatieve afzetorganisatie met een omzet van ruim 100.000 ton in Zeeland zijn er in Zeeland nog ca. 70 particuliere handelsbedrijven. Hieronder is een groot aantal voor wie de handel in aardappelen van geringe betekenis is.

Ook in het totale afzetpatroon nemen deze bedrijven slechts een klein aandeel in. Daarentegen zijn er ca. 10 grote bedrijven die ca 40% van de produktie verhandelen. Met de coöperatieve afzetorganisatie erbij nemen de grootste bedrijven bijna 60% van de produktie in genoemd jaar af.

Uit een parallel onderzoek bij de handelsbedrijven bleek dat het merendeel van de Zeeuwse aardappelen aan Zeeuwse bedrijven werd geleverd. Uit het toenmalige afzetpatroon bleek dat ca. 1/3 van de aardappelproduktie uit het Zuidwesten naar andere provincies werd vervoerd. Vermoedelijk betrof het evenzeer in gelijke mate Zeeuwse aardappelen, zodat van de Zeeuwse aardappelen 14% werd geleverd aan de Drentse groothandel, 9% aan de Gelderse en 9% aan die in de IJsselmeerpolders. Omgekeerd betrokken de Zeeuwse handelsbedrijven slechts een klein deel van hun omzet uit andere provincies, voornamelijk uit de IJsselmeerpolders. Sinds 1979 heeft in de aardappelhandel een hergroepering plaatsgevonden. De positie van de in Zeeland gevestigde handelshuizen werd daarbij versterkt. Dit heeft tot gevolg dat een veel groter deel van de consumptie-aardappelen door de hier gevestigde handel wordt afgezet. Het aandeel van de Drentse groothandel is daarbij overgegaan in Zeeuwse handen. Ongeveer 80% van de Zeeuwse aardappelen wordt nu door Zeeuwse bedrijven verhandeld.

De industriële verwerkingscapaciteit van aardappelen in de provincie omvatte tot voor kort slechts ongeveer 5% van de totale Zeeuwse aardappelproduktie. Vroeger was dit aandeel groter, maar enkele jaren geleden verplaatste een bedrijf zijn totale verwerkingscapaciteit (100.000 ton) net over de provinciegrens.

Op dit moment wordt - na recente uitbreiding - in Zeeland 40.000 tot 45.000 ton bonken per jaar verwerkt. Hiervoor is per jaar ongeveer 70.000 tot 90.000 ton veldgewas nodig. De aardappelen die na uitsortering van de bonken overblijven worden grotendeels geëxporteerd. Binnenkort zal bij een van de handelsbedrijven een nieuw aardappelverwerkend bedrijf ontstaan. Dit bedrijf zal vooral gericht zijn op de verwerking van die aardappelen, die bij levering aan de fritesproducerende bedrijven buiten de sortering vallen. Hierdoor wordt een moeilijk te commercialiseren deel van de produktie opnieuw tot waarde gebracht. Door de bovengenoemde verwerkende industriën worden voornamelijk Zeeuwse aardappelen verwerkt.

2.3.2. Pootaardappelen

In 1983 is ca. 1250 ha gebruikt voor de teelt van pootaardappelen. Dit is nog geen 5% van het Nederlandse areaal. In Zeeland gaat het voor 70% om Bintje en voor 17% om Alpha. De andere rassen hebben minder dan 5% van het Zeeuwse areaal.

Een aanzienlijk gedeelte van het areaal wordt geteeld voor rekening van enkele handelaren.

Van het totale Zeeuwse areaal valt 87% in de klasse A (gebruikspootgoed). Bijna 10% valt in de klassen SE en E (voortkweekmateriaal). Het ras Alpha wordt afgezet in het buitenland. Bintje wordt in binnen- en buitenland afgezet. Het areaal Bintje-pootgoed in Zeeland komt ongeveer overeen met 60% van de Zeeuwse behoefte ten behoeve van de teelt van consumptieaardappelen.

2.4. SUIKERBIETEN

Het areaal suikerbieten bedroeg in 1983 18.500 ha (15% van het Nederlandse areaal). Dit leverde een totale produktie van suikerbieten van ongeveer 900.000 ton.

De verwerking en afzet van suikerbieten vindt plaats via de fabrieken van de suikerindustrie. In Zeeland staan 2 fabrieken die gezamenlijk 60% van het Zeeuwse areaal verwerken. Deze verwerking levert ongeveer 75.000 ton suiker, 38.000 ton schuimaarde, 12.500 ton droge pulp, 90.000 ton perspulp en 25.000 ton melasse.

De afzet van de verwerkingsprodukten vindt plaats in het grotere kader van de suikerindustrie. Het is niet mogelijk om aan te geven waar deze produkten uit Zeeland naar toe gaan.

2.5. PEULVRUCHTEN (DROOG TE OOGSTEN)

2.5.1. Erwten

Van de droog te oogsten erwten zijn in 1983 3500 ha in Zeeland geteeld (46% van het Nederlandse areaal). Hiertoe worden gerekend groene erwten (2735 ha), kapucijners en grauwe erwten (510 ha), schokkers (280 ha) en gele erwten. De groene erwten worden verspreid over de provincie geteeld. Kapucijners en grauwe erwten worden voornamelijk verbouwd in Zeeuwsch-Vlaanderen. De schokkers zijn een specialiteit van Schouwen-Duiveland.

Van het areaal droog te oogsten groene- en gele erwten is 60% bestemd voor de zaaizaadsector. De afzet hiervan verloopt voornamelijk via één organisatie met vestigingen in Zeeland. Van het zaaizaad gaat uiteindelijk ongeveer 80% naar het buitenland. De groene erwten gaan daarnaast vooral naar de voersector.

Bij de schokkers, kapucijners en grauwe erwten gaat 85% van het areaal rechtstreeks of via een handelaar naar de verwerkende industrie buiten Zeeland. Deze verwerkt ze vooral tot blik- en glasconserven.

2.5.2. Bruine bonen

In 1983 was het areaal bruine bonen 3400 ha met een totale produktie van 10.400 ton. Naast het belangrijke teeltgebied Zeeuwsch-Vlaanderen is de teelt geconcentreerd op Walcheren en Schouwen-Duiveland. De teelt in Nederland is een vrijwel volledig Zeeuwse activiteit. Er bestaat één telersgroepering.

De bruine bonen zijn voor 85% bestemd voor de consumptieve sector. Het produkt gaat rechtstreeks of via de handel naar de verwerkende industrie.

De voersector (vooral uitval) en de zaaizaadsector nemen elk 5 à 10% van het geteelde produkt af.

2.6. **HANDELSGEWASSEN EN ZADERIJEN**

2.6.1. Graszaad

In 1983 is in Zeeland ongeveer 6150 ha graszaad geteeld. Er wordt uitsluitend op contract geteeld. De belangrijkste soorten zijn Engels raaigras (2000 ha), roodzwenkgras (1800 ha) en veldbeemdgras (1650 ha). Van het totale areaal graszaad dat in Nederland wordt geteeld ligt 35% in Zeeland. Voor roodzwenkgras en veldbeemdgras is dit aandeel zelfs 60 resp. 55%. Het drogen van graszaad gebeurt zowel op het bedrijf van de teler als door of voor de graszaadfirma. Er wordt door of voor de graszaadfirma's een hoeveelheid graszaad overeenkomend met 25 à 30% van het Zeeuwse areaal binnen Zeeland gedroogd.

Het graszaadschonen en de verdere verwerking vindt plaats op de vestigingen van de graszaadfirma's. In Zeeland waar één graszaadfirma enkele vestigingen heeft, wordt per saldo een hoeveelheid graszaad overeenkomend met ongeveer 60% van het Zeeuwse areaal geschoond en verwerkt.

2.6.2. Vlas

Het areaal vlas bedroeg in 1983 2771 ha (= 71% van het Nederlandse areaal). Het zwaartepunt van de teelt ligt in Zeeuwsch-Vlaanderen.

Er is naar schatting 2500 ha Nederlands vlas verhandeld door Zeeuwse bedrijven. Deze contracteren namelijk ook areaal in de IJsselmeerpolders. Van deze 2500 ha gaat 40% als ongerepeld vlas de grens over. Een gedeelte van het zaad komt na het repelen weer in Nederland terug. Ongeveer 24% wordt geëxporteerd als gerepeld vlas terwijl 36% als gezwingeld vlas naar België gaat.

Nederland neemt in de E.E.G. een sterke positie in op het gebied van de selectie en produktie van zaailijnzaad. Bijna alle vlasrassen zijn van Nederlandse origine. Zaailijnzaad is een belangrijk exportartikel. Meer dan 90% van de vlasteelt in Nederland is tevens zaaizaadteelt. De verwerking van het zaaizaad in Nederland is volledig in Zeeuwse handen.

2.6.3. Blauwmaanzaad

Het areaal in 1983 was in Zeeland 1300 ha (= 55% van het Nederlandse areaal).

Het zaad is voornamelijk bestemd voor de broodbereiding of voor de parfumindustrie buiten Zeeland. Een klein gedeelte is bestemd voor zaaizaad. Er is voor een bedrijf buiten Zeeland 250 ha geteeld met een speciaal ras. Van dit ras wordt het bolkaf (in lichte mate vermengd met stengeldelen) gebruikt voor de alkaloidenproduktie ten behoeve van de farmaceutische industrie.

2.6.4. Teunisbloem

In 1983 is ongeveer 200 ha teunisbloem geteeld (ongeveer 40% van het Nederlandse areaal). De teelt vindt vooral plaats op Noord-Beveland en Schouwen-Duiveland en verder verspreid over de gehele provincie.

De teelt vindt plaats op contractbasis. Bij de afzet zijn 2 (à 3) bedrijven betrokken van buiten Zeeland. Direct na de oogst moet het zaad worden gedroogd. Hierbij is één bedrijf in Zeeland nauw betrokken. Dit bedrijf droogt ook zaad dat buiten Zeeland is geteeld.

Het zaad is uiteindelijk bestemd voor de farmaceutische industrie in met name Engeland.

2.7. GROENVOEDERGEWASSEN

2.7.1. Lucerne

In 1983 is in Zeeland ongeveer 1150 ha lucerne (50% van het Nederlandse areaal) geteeld. De teelt vindt voornamelijk plaats in Zuid- en Noord-Beveland en in beperkte mate op Walcheren en Schouwen-Duiveland.

Na inzaai in kale grond worden 2 sneden per jaar geogst. In andere gevallen gaat het om 3 sneden per jaar.

In Midden- en Noord-Zeeland wordt vrijwel 100% op contractbasis gedroogd door het in Zeeland gevestigde bedrijf. Er wordt een 100% lucernekrok gemaakt. Het zogenaamde loondrogen is niet van betekenis. De afzet vindt vrijwel geheel plaats via de mengvoederindustrie buiten Zeeland.

De teelt in Zeeuwsch-Vlaanderen is volledig bestemd voor de hoopproductie ten behoeve van de maneges.

Naast lucerne wordt, voornamelijk in het najaar, in de betreffende drogerij gras verwerkt. De hoeveelheid varieert sterk van jaar tot jaar, gemiddeld 600 ton (+ 150 ha), afhankelijk van de weersomstandigheden (wel of geen gunstige droging te velde). De grasbrokken worden in hoofdzaak teruggeleverd aan de bedrijven waar het gras is geogst.

2.7.2. Snijmais

In 1983 is in Zeeland 3.050 ha snijmais (2% van het Nederlandse areaal) geteeld. De totale produktie van 140.000 ton vers produkt wordt voor 95% afgezet binnen Zeeland in een verhouding van 60/40 ten behoeve van de sectoren melkveehouderij en vleesveehouderij.

De produktie is vrijwel geheel voor eigen gebruik. De produktie op contract of voor de vrije verkoop is ongeveer 5% van de 3.050 ha. Dit deel gaat voornamelijk vanuit Zeeuwsch-Vlaanderen naar België en Zuid-Holland.

2.8. CONCLUSIES

Het areaal akkerbouwgewassen in Zeeland is stabiel. Binnen en tussen de verschillende gewasgroepen komen afhankelijk van de zaai- en plantmogelijkheden te velde en de prijsontwikkeling op de vrije markt jaarlijks verschuivingen voor.

Bij de produkten die "op contract" worden geteeld zoals suikerbieten, graszaad en peulvruchten is de plaats van afzet en verwerking moeilijk te wijzigen. Bij de tarwe wordt een aanzienlijk deel afgevoerd naar de voersector. Het is de vraag of in de toekomst niet meer gewerkt moet worden in de richting van de consumptiesector teneinde de afzetmogelijkheden te vergroten.

De capaciteit van de mouterij in Zeeland is groot genoeg om het areaal brouwgerst in Zeeland te verwerken. Er is echter om redenen van kwaliteit en prijs aanvoer vanuit het buitenland in plaats van uit Zeeland zelf. Van de aardappelen werd tot voor kort in Zeeland ongeveer 2/3 van de Zeeuwse produktie verhandeld. Recente versterking van de hier gevestigde handel heeft dit aandeel inmiddels verhoogd tot 80%.

Bij de Zeeuwse verwerking tot frites gaat het om ongeveer 10% van de produktie.

Een verdere uitbreiding van de verwerkingscapaciteit is binnenkort te verwachten.

Bij vlas lijkt er plaats voor uitbreiding van het aandeel in de verwerking.

3. TUINBOUWPRODUKTEN

3.1. INLEIDING

Van de 125.000 ha cultuurgrond in Zeeland wordt ca 10% met tuinbouwgewassen beteeld. Het aantal hectares van deze gewassen is sinds het begin van de zeventiger jaren nog iets toegenomen.

De toeneming was enerzijds een gevolg van de vergroting van bepaalde gewassen en anderzijds liep de oppervlakte van de voor Zeeland uiterst belangrijke categorie pit- en steenvruchten terug.

De oppervlakte groenten open grond is vooral toegenomen door een sterke uitbreiding van de poot- en plantuien en van de conservenerwten. Verder nam het areaal knolselderij, witlofwortelen en tuinbouwzaden toe. De oppervlakte zaaiuien is na een aanzienlijke stijging weer wat verminderd maar beweegt zich rond het niveau van 1972.

De vermindering in de fruitteelt had voornamelijk betrekking op de oppervlakte appels. De peren en het klein fruit liepen ook iets terug. Er lijkt zich nu een stabilisatie af te tekenen, waarbij geen verdere daling meer optreedt.

De oppervlakte bloembollen nam vooral de laatste jaren af. Bij de champignons nam de teeltoppervlakte eveneens af.

Bij de in Zeeland van geringe betekenis zijnde glasteelten trad een verschuiving op; de oppervlakte bloementeelt nam toe terwijl de oppervlakte groenteteelt iets terugliep. De totale oppervlakte teelten onder glas was in 1983 slechts weinig groter dan in 1972.

3.2. FRUIT

3.2.1. Pit- en steenvruchten

In 1983 waren de fruitarealen als volgt:

	Zeeland	Nederland
appels	2617 ha (17)	15800 ha (100)
peren	1503 ha (27)	5606 ha (100)
overige pit- en steenvruchten	<u>91 ha (5)</u>	<u>1740 ha (100)</u>
	4211 ha (18)	23147 ha (100)

Zeeland is een belangrijk productiegebied van hard fruit. Van de Nederlandse pit- en steenvruchten is 18% gelegen in Zeeland. Van de oppervlakte peren is zelfs 27% gelegen in Zeeland. Van de appels is dit 17%. Overige slechts 5%.

Voor de bewaring van hard fruit was in 1979 een totale capaciteit van 44 miljoen kg beschikbaar. Van de totale produktie (ca. 100.000 ton) kon toen ca. 40% worden bewaard.

De totale jaarlijkse omzet van Zeeland wordt geschat op een produktiewaarde van 65 à 75 miljoen.

Naar schatting wordt 50% van de produktiewaarde geveild op de Zeeuwse veilingen met voornamelijk fruit (Goes, Kapelle-Biezelinghe, Krabbendijke en Terneuzen). Dit lage aandeel hangt ten dele samen met de structuur van het Zeeuwse veilingpatroon, de excentrische ligging en het grote aandeel van de commissionairs in de verhandeling van het veilingaanbod. Voornamelijk vanaf Schouwen-Duiveland en Tholen/St. Philipsland wordt op veilingen elders geveild. Een gedeelte wordt op het hout verkocht en door de pachter met name te Utrecht of Geldermalsen geveild.

Van de Nederlandse appelen (incl. een belangrijke invoer) wordt 25% geëxporteerd en wordt 13% industrieel verwerkt. Bij de industriële verwerking gaat het voornamelijk om afvalfruit dat wordt verwerkt tot appelmoes en appelsap.

Van de Nederlandse peren wordt ca. 45% geëxporteerd. Hiervan vindt eveneens invoer plaats.

Er is één groot fruitverwerkend bedrijf in Zeeland, waarvan de omzet van moesappels in de buurt ligt van 15% van de Zeeuwse produktie. Het mag worden gerekend tot één van de belangrijkste fruitverwerkende bedrijven in Nederland. Daarnaast is er nog een kleiner bedrijf in Zeeland gevestigd.

De omzet in 1983 van de 4 veilingen met voornamelijk fruit (Goes, Kapelle-Biezelinghe, Krabbendijke en Terneuzen) was ongeveer 52,5 miljoen. Daarvan is 90 à 95% appels en peren.

3.2.2. Klein fruit

In 1983 was het areaal klein fruit 131 ha, voornamelijk bessen. Het concentratiegebied is Zuid-Beveland met 121 ha.

De produktie wordt voornamelijk geveild op één van de Zeeuwse veilingen terwijl 30 à 35 ha zwarte bessen op contract worden geteeld voor een industrieel bedrijf buiten Zeeland.

3.3. BLOEMBOLLEN

De teelt van bloembollen omvat 500 ha, waarvan 400 ha gladiolen. Van het Nederlandse areaal gladiolen wordt 18% geteeld door Zeeuwse telers. Een belangrijk deel hiervan wordt echter geteeld in de randgebieden van Noord-Brabant. Dit vindt plaats in verband met de behoefte aan grond die vrij is van droogrot alsmede i.v.m. het oogstrisico dat zwaardere kleigronden met zich meebrengen.

De bewerkingen door de Zeeuwse bedrijven zijn veelal beperkt tot de veldwerkzaamheden en verder drogen en sorteren.

De bollen worden voor het grootste gedeelte afgezet via veilingen of gaan direct naar handelshuizen in de Bollenstreek. Van de produktie wordt uiteindelijk tweederde geëxporteerd.

De Zeeuwse tulpen (40 ha) zijn uitermate geschikt voor de vroege broeierij. Ca. 95% van de Zeeuwse tulpen wordt voor de broeierij gebruikt.

3.4. GROENTEN (IN HOOFDZAAK AKKERBOUWMATIG GETEELD)

3.4.1. Zaaiuien

Zeeland is een van de belangrijkste produktiegebieden van zaaiuien met ca. 30% van de landelijke produktie. In 1983 was de Zeeuwse produktie ongeveer 120.000 ton.

Op 1650 bedrijven worden jaarlijks ca 3600 ha zaaiuien geteeld. In Zeeuwsch-Vlaanderen wordt ca 45% van de uien geteeld, op Schouwen-Duiveland en Tholen ca 25%, op Zuid-Beveland 16% en op Walcheren en Noord-Beveland in totaal ook 16%.

Uit een onderzoek van het LEI in 1981/1982 bleek dat ca 13% van de uien op contract wordt geteeld. 25% wordt te velde verkocht en wel voor de helft tegen een prijs per ha en voor de andere helft tegen een prijs per kg. Een zeer groot gedeelte van de uienproduktie wordt dan ook direct na de oogst afgeleverd. Een groot aantal van de telers heeft immers geen bewaarmogelijkheden. 19% van de zaaiuien wordt opgeslagen door de telers en voor 1 januari afgeleverd. 29% wordt na 1 januari door de telers afgeleverd. Van laatst genoemde hoeveelheid werd de helft eerst na 1 januari verkocht, terwijl de andere helft al eerder was verkocht.

In genoemd seizoen werd 80% van de zaaiuien verkocht aan de particuliere groothandel, 13% werd geleverd aan coöperaties en ca 5% aan veilingen. Een klein gedeelte van de totale produktie wordt direkt verkocht aan consumenten en detailhandelaren.

Van de Zeeuwse uien wordt ca 82% aan Zeeuwse handelsbedrijven verkocht. Slechts een klein deel van de produktie wordt verkocht aan handelaren in omliggende gebieden. Hierbij moet bedacht worden dat het Zuidwestelijk Zeekleigebied vanouds het produktiegebied van de zaaiuien was. De particuliere handelsbedrijven zijn in dit gebied geconcentreerd en exporteren vanuit hun vestigingsplaatsen. In het Zuidwesten gevestigde handelaren kopen dan ook veel uien (67% van de totale Nederlandse produktie) in andere provincies. De belangrijkste aankopen vinden plaats in de IJsselmeerpolders, waar de Zuidwestelijke handel de helft van de produktie bij de telers aankoopt.

Ca. 85% van de Nederlandse zaaiuien wordt geëxporteerd als onverwerkt produkt. De consumptie en de industriële verwerking vormen elk slechts 12% resp. 3% van de totale produktie en invoer. Van de Zeeuwse produktie wordt 1% in de provincie gegeten. De verwerking van de zaaiuien is dan ook van ondergeschikte betekenis.

In Zeeland is een bedrijf dat uien verwerkt tot uienconcentraat. In oprichting is een drogerij met schillerij van uien met een verwerkingscapaciteit van ca. 20% van de totale Zeeuwse produktie. Voor de commercialisatie van de Nederlandse uien kan dit initiatief van grote betekenis zijn. De uien hebben daarmee een belangrijke nieuwe poot gekregen die toegang biedt tot een verdere produktdiversificatie.

3.4.2. Plant- en zilveruien

Van de plantuien waarvan er jaarlijks ca. 3000 ha in Nederland worden geteeld komt ca de helft in Zeeland voor. De teelt van de plantuien omvat de 1e jaars pootuitjes waarvan in Zeeland ca 300 ha wordt geteeld en de teelt van 2e jaars consumptieuien (ca 1000 ha). Van het landelijk areaal zilveruien (750 ha) ligt ca 50% in Zeeland. Voor beide uiensoorten vormen de IJsselmeerpolders een in betekenis toenemend produktiegebied met resp. 22% en 29% van de landelijke oppervlakte.

Beide teelten vinden in belangrijke mate op contract t.b.v. de handel plaats en worden ook bedreven door gespecialiseerde bedrijven op gepacht land. Van de laatste jaars pootuitjes wordt ca 90% geëxporteerd en ook van de plantuien die als een vroege zaaiui zijn te beschouwen wordt een belangrijk deel onbewerkt geëxporteerd. Het areaal in Zeeland wordt volledig door Zeeuwse bedrijven verhandeld en verwerkt. Er worden ook nog uien van buiten Zeeland gehaald.

De zilveruienteelt wordt vrijwel uitsluitend ondernomen vanuit de verwerkende bedrijven op zaaiklaar bij akkerbouwers gehuurd land. De 12 Zeeuwse telers hadden in 1983 gemiddeld 30 ha per bedrijf.

In 3 Zeeuwse bedrijven vindt verwerking van zilveruien plaats. Naast de Zeeuwse produktie wordt nog ca 200 ha vanuit andere provincies aangevoerd.

3.4.3. Knolselderij

In 1983 is in Zeeland ongeveer 240 ha knolselderij geteeld, geconcentreerd op Schouwen-Duiveland en Tholen/St.Philipsland. Op Walcheren en Zeeuwsch-Vlaanderen is de teelt beperkt van omvang.

De afzet gaat op contract of via de vrije markt naar de verwerkende industrie. Hierbij is geen firma uit Zeeland betrokken. De afzet via de veiling is van geringe betekenis.

3.4.4. Erwten (groen te oogsten)

In 1983 zijn 760 ha erwten verbouwd voor de groene oogst (= 10% van het Nederlandse areaal). De teelt is beperkt tot Noord- en Midden-Zeeland. In verband met de afvoer van het geoogste produkt is de teelt voor Nederlandse afnemers niet mogelijk in Zeeuwsch-Vlaanderen.

De oogst, verwerking en afzet is geheel in handen van de verwerkende industrie. In Zeeland zijn hierbij in hoofdzaak 3 firma's betrokken, waarvan één gevestigd is in Zeeland en één in België.

3.4.5. Witlofwortel

In Zeeland wordt ca 370 ha witlofwortelen geteeld. Ruim de helft van de wortelproductie wordt door 100 Zeeuwse bedrijven getrokken. De overige wortels worden onder andere op contract geteeld ten behoeve van bedrijven in Zuid-Holland.

Het geproduceerde witlof -voornamelijk van Tholen en Schouwen-Duiveland- wordt vrijwel uitsluitend geveild buiten de provincie. Op Schouwen is daarvoor een speciale transportlijn.

3.4.6. Spruitkool

In Zeeland zijn 107 ha spruitkool verbouwd (= 2% van het Nederlandse areaal). De teelt zit vooral op Schouwen-Duiveland, Walcheren en Tholen/St. Philipsland en op de akkerbouwbedrijven. Het oogsten en veilingklaarmaken gebeurt op de bedrijven, in hoofdzaak in het 4e en 1e kwartaal.

De afzet verloopt vrijwel geheel via veilingen buiten Zeeland.

3.4.7. Winterpeen

In Zeeland zijn 114 ha winterpeen geteeld (= 7% van het Nederlandse areaal). De teelt is geconcentreerd op Schouwen-Duiveland op de akkerbouwbedrijven.

De teelt vindt voornamelijk op contract plaats. Voorzover er afzet naar veilingen is gaat deze buiten Zeeland.

3.4.8. (Winter)bloemkool

In Zeeland zijn 60 ha bloemkool verbouwd (= 3% van het Nederlandse areaal). De (winter)bloemkool is het hoofdgewas voor Walcheren, als centrum van groenteteelt. De afzet verloopt zowel via de veiling Middelburg als via de veilingen buiten Zeeland.

3.4.9. Prei

In Zeeland zijn 29 ha prei geteeld (= 2% van het Nederlandse areaal). Tholen/St. Philipsland is een belangrijk teeltgebied, evenals Schouwen-Duiveland en Walcheren. De gemiddelde oppervlakte prei per bedrijf is niet groot. De afzet vindt voornamelijk plaats via veilingen buiten Zeeland en via de veiling te Middelburg.

3.5. CHAMPIGNONS

Zeeland telt naast één centrum voor de champignoncultuur (Yerseke) nog enkele bedrijven met champignonteelt. Er zijn in totaal 16 bedrijven die overwegend gespecialiseerd zijn in deze cultuur. De gezamenlijke oppervlakte bedraagt 9530 m². De regionale ontwikkeling is zeer beperkt in vergelijking met de bijna explosieve investeringsdrang in de grotere productiecentra onder invloed van de relatief gunstige afzetontwikkeling met betrekking tot doorgroeide compost waardoor de produktie per m² aanzienlijk kan worden uitgebreid.

De champignons worden in hoofdzaak afgezet via de veiling te Breda met exportbestemming. Door 2 bedrijven wordt in Zeeland afgezet voor de verse markt. Hun regionaal marktaandeel in geldwaarde is ongeveer 15%.

3.6. DE BOOMKWEKERIJ

In Zeeland was in 1982 109 ha beteeld met boomkwekerijgewassen. Voornamelijk zijn dit jonge vruchtbomen (68 ha), bos- en haagplantsoen (20 ha) en een kleinere oppervlakte coniferen (8 ha) en ook andere gewassen.

De boomteelt vindt plaats op 89 bedrijven. De helft hiervan heeft vruchtbomenteelt. Men teelt deels ook diverse groepen gewassen per bedrijf. Veel bedrijven hebben slechts een kleine oppervlakte per bedrijf. Op 60% van de bedrijven is een gemiddelde oppervlakte van 20 are. Daarnaast zijn er 11 bedrijven die gezamenlijk 2/3 van de totale oppervlakte hebben. Vooral in de vruchtbomenteelt zijn er wat grotere bedrijven; gemiddeld ca 5 ha boomkwekerij.

Op veel van de bedrijven met weinig boomteelt gaat het om het telen van eigen plantmateriaal. Op de grotere bedrijven is men aangewezen op de verkoop aan handel en aan de fruitkweker.

3.7. TUINBOUWZADEN

Zeeland is een belangrijk gebied voor de teelt van tuinbouwzaden. De teelt omvat zowel bloemzaden, die hoofdzakelijk op Tholen voorkomen als groentezaden. Het totale areaal was in 1983 ruim 600 ha, op ruim 300 bedrijven. Zowel de oppervlakte als het aantal bedrijven is de laatste jaren duidelijk uitgebreid.

Op Tholen, voornamelijk bloemzaden, wordt de opbrengst geschat op gemiddeld f 12.000,-/ha tegen een schatting voor de andere gebieden, groente- en bloemzaden, van gemiddeld f 8.000,-/ha.

De teelt van tuinbouwzaden is overwegend in handen van enkele bedrijven met vestigingsplaats buiten Zeeland. De betreffende bedrijven verrichten ook vrijwel alle bewerkingen aan deze gewassen. De zaden worden deels wel gedroogd in Zeeland, maar soms vindt het dorsen buiten Zeeland plaats. Door de gecombineerde verwerking van de diverse produkten wordt een betere bezettingsgraad van de outillage verkregen. Men streeft naar een gecoördineerd assortimentsverkoopbeleid.

3.8. TUINBOUW ONDER GLAS

De tuinbouwteelten onder glas zijn in Zeeland slechts van ondergeschikte betekenis. In 1983 was er 69 ha staand glas.

Hiervan was 44 ha in gebruik voor groenten en 23 ha voor bloemen. Het aantal groentetelers is ca. 100 en het aantal bloementelers ca 75. Het gaat in het algemeen om kleine oppervlakten per bedrijf. Bij de groente gaat het vooral om tomaten (25%) en komkommers. Bij de bloemen om trosanjers, freesia's en pot- en perkplanten.

De afzet van de groenten vindt overwegend plaats op de veilingen buiten de provincie (Barendrecht, Breda, Bergen op Zoom). De bloemisterijprodukten worden geveild te Berkel en Rodenrijs en te Aalsmeer.

3.9. CONCLUSIES

Hoewel Zeeland een van de belangrijkste produktiegebieden van fruit is - het aandeel is zelfs nog toegenomen - is het niet één van de grote centra van de fruitafzet. De gezamenlijke omzet van de Zeeuwse veilingen blijft al jaren achter bij het aandeel in de produktie. De afzetactiviteiten concentreren zich nog sterk in de oude teeltgebieden van Gelderland en Utrecht.

De Zeeuwse groenteteelt omvat voornamelijk produkten die als bewaarprodukt na afloop van het produktieseizoen verhandelbaar zijn of als grondstof dienen voor verdere afwerking.

Slechts een klein deel van de tuinbouw omvat direkt voor consumptie beschikbare produkten. De mogelijkheden voor een eigen afzetapparaat voor dagelijks beschikbaar komende produkten lijken onder de huidige omstandigheden beperkt.

De drie basiswaarden namelijk een ruim assortiment, een groot dagelijks aanbod en een voldoende krachtig koperkorps zijn niet vervuld. Mogelijk dat een bundeling van alle nu verspreid voorkomende handelsstromen een vertrekpunt zou kunnen leveren voor de uitbouw van zo'n gecombineerd eigen afzetapparaat.

De afzetorganisatie voor bewaarprodukten zoals uien is evenwel sterker ontwikkeld.

De produktie van gewassen voor industriële verwerking vindt voornamelijk op contract plaats. Gezien de relatief geringe Zeeuwse oppervlakte is het niet verwonderlijk dat de verwerkingsbedrijven voornamelijk op niet-Zeeuwse produkten zijn gebaseerd.

4. VEEHOUDERIJPRODUCTEN

4.1. INLEIDING

In de zeventiger jaren heeft er in Zeeland een ontmenging van de bedrijven plaatsgevonden waardoor het areaal grasland is teruggelopen. Het aantal melk- en kalfkoeien is door de ontmenging enerzijds afgenomen maar anderzijds is door een intensivering van de resterende melkveebedrijven het aantal melk- en kalfkoeien gestegen. Per saldo is het aantal nagenoeg stabiel gebleven. De ontwikkeling van grupstal naar ligboxenstal is te laat op gang gekomen en achter gebleven bij die in de rest van Nederland. De jongveestapel is groot t.o.v. het aantal melk- en kalfkoeien. Deze situatie wordt vooral veroorzaakt door het aanhouden van extra kalveren voor het weiden op dijken, onscheurbaar grasland en grasland op grote afstand van de bedrijfsgebouwen. Ze worden later verkocht als fokvee en incidenteel als vleesvee.

De vleesveehouderij in Zeeland bestaat vrijwel volledig uit vleesstieren. Het aantal stuks vleesstieren is in de zeventiger jaren met 25% afgenomen. Het aantal bedrijven met vleesstieren is nog sterker afgenomen. Het aantal dieren per bedrijf is echter toegenomen met één derde. De situatie lijkt momenteel stabiel.

De schapenhouderij is sterk uitgebreid sinds het begin van de jaren zeventig. Deze ontwikkeling is vooral tot stand gekomen door de uitbreiding van dijkgrasland. Daarnaast heeft de toename van het areaal groenbemestinggewassen en het meer benutten van de graszaadstoppel de uitbreiding mogelijk gemaakt. De intensieve veehouderij is in Zeeland van een bescheiden omvang gebleven. De varkensfokkerij bleef sinds het begin van de jaren zeventig op ongeveer eenzelfde niveau. Ook de mesterij onderging qua volume weinig verandering. Wel moet worden opgemerkt dat de sterke teruggang van het aantal bedrijven met varkens - vooral het aantal bedrijven met mestvarkens liep sterk terug - bij een iets gegroeid aantal dieren tot een sterke vergroting van de koppels op de overblijvende bedrijven heeft geleid.

In de pluimveesector nam het aantal leghennen sterk toe; in tien jaar tijd verdubbelde het aantal. Ook hier werd de teruggang van het aantal bedrijven meer dan gecompenseerd door de vergroting van het aantal leghennen per bedrijf. De slachtkuikenhouderij is in Zeeland van zeer geringe betekenis. Hoewel er in het midden van de zeventiger jaren enige groei was is het aantal recentelijk weer sterk teruggelopen.

Ten dele kan dit worden teruggevoerd tot de aanzienlijke leegstand van de hokken in 1983. Was er landelijk een leegstand van 27%, in Zeeland bleef 49% van de hokcapaciteit onbenut. De grilligheid van de ontwikkeling wordt ook beïnvloed doordat in deze sector maar enkele bedrijven werkzaam zijn.

4.2. MELKVEEHOUDERIJ

In 1983 waren de aantallen stuks melkvee, inclusief jongvee als volgt:

<u>Melkvee</u>	Zeeland	Nederland
Melk- en kalfkoeien	20.173 (1)	2.526.323 (100)
Jongvee < 1 jaar	9.753 (1)	893.583 (100)
Jongvee > 1 jaar	12.726 (1)	1.036.727 (100)

De melkveestapel in Zeeland is ongeveer 1% van de Nederlandse veestapel. De melkproduktie was ongeveer 112 miljoen kg. De gemiddelde produktie per gecontroleerde koe is de hoogste in Nederland.

De melk wordt vrijwel volledig afgeleverd aan 3 melkfabrieken buiten Zeeland; vanuit Zeeuwsch-Vlaanderen wordt door enkele bedrijven aan Belgische fabrieken geleverd. Er zijn ongeveer 10 zelfkazende melkveebedrijven.

De nuchtere kalveren worden afgezet via 2 grote organisaties buiten Zeeland en via de particuliere handel.

De uitstoot van melkvee gaat in de vorm van levend vee via in hoofdzaak twee veemarkten buiten Zeeland en in de vorm van slachtvee via slachthuizen in en buiten Zeeland. Het aantal rundveeslachtingen in Zeeland bedroeg 16.000 (incl. vleesvee).

Er wordt enig fokvee (5%?) in binnen- en buitenland afgezet.

De export van vaarzen is gezien het gerealiseerde genetische niveau van de Zeeuwse veestapel te gering. De gemiddelde hoge melkproduktie per koe zou een grotere belangstelling voor het Zeeuwse vee rechtvaardigen.

Door de Vereniging voor Veehouderij-Belangen wordt momenteel bezien of via een grotere organisatorische betrokkenheid een aansluiting kan worden gevonden bij het totstandkomen van internationale transacties.

4.3. VLEESVEEHOUDERIJ

In 1983 waren de aantallen stuks vleesvee als volgt:

<u>Vleesvee</u>	Zeeland	Nederland
Mest- en weidevee	23.888 (3)	909.096 (100)
waarvan mestkalveren	445 (1)	597.192 (100)
ander jongvee	22.631 (8)	280.993 (100)

De vleesveehouderij bestaat vrijwel volledig uit vleesstieren. Zeeland heeft een aandeel van 8% in de Nederlandse vleesstierensector. In technisch opzicht kan deze bedrijfstak ingepast worden op bedrijven met overwegend akkerbouw. Er tekent zich een concentratie af van de vleesstierenhouderij op akkerbouwbedrijven met grotere aantallen stieren.

Het uitgangsmateriaal, in de vorm van nuchtere kalveren, wordt vrijwel volledig van buiten de provincie gehaald. De import uit België en Noord-Brabant is in hoofdzaak in handen van twee niet-Zeeuwse organisaties. Het aantal rundveeslachtingen in Zeeland bedroeg 16.000 (incl. uitstoot melkvee).

4.4. SCHAPENHOUDERIJ

In 1983 waren er in Zeeland 33.728 schapen (4% van de Nederlandse schapen). Ongeveer de helft hiervan zijn lammeren. De schapen worden hoofdzakelijk voor het vlees gehouden.

De lammeren worden voor 25% gebruikt als vervanging voor de vrouwelijke schapen. Ongeveer 20 à 25% wordt na het spenen buiten de provincie als weidelam afgezet om daar afgemest te worden. De overige 50%, vooral ram-lammeren, wordt geslacht. Evenals de vrouwelijke schapen die worden vervangen worden de meeste lammeren geslacht buiten Nederland.

In Zeeland worden ongeveer 9600 slachtingen uitgevoerd, in hoofdzaak bij één bedrijf. Hiervoor komt een aanzienlijk gedeelte van buiten de provincie. De uiteindelijke bestemming is Frankrijk.

Er zijn ongeveer 10 zelfkazende melkschapenbedrijven met afzet in de directe omgeving.

4.5. VARKENSHOUDERIJ

4.5.1. Fokvarkens

In 1983 waren er aan produktieve zeugen: 9033 (1% van de Nederlandse fokzeugen). Ongeveer 40% wordt per jaar vervangen: 3600.

De zeugen die worden vervangen worden voor vrijwel 100% buiten Zeeland afgezet. De aankoop van zeugen voor vervanging komt voor ongeveer 85% uit Zeeland.

Uitgaande van 17,2 biggen/jaar/zeug is de jaarlijkse biggenproductie 155.000. Er is een uitvoer van biggen van 83.000 (55%). Daar staat een invoer tegenover van 8.000 biggen (=10% van behoefte). De 80.000 biggen die dus in Zeeland blijven of komen, worden gebruikt als vervanging van de fokvarkens (3.600) en voor de mestvarkens (77.000).

4.5.2. Mestvarkens

Het aantal mestvarkenplaatsen bedraagt 27.500 (2% van de Nederlandse mestvarkens). Uitgaande van 2,8 gemeste varkens per plaats levert dit een jaarproductie van 77.000 mestvarkens. Er worden in Zeeland ongeveer 48.000 varkens geslacht waarvan tweederde afkomstig is uit Zeeland. Er worden dus 45.000 mestvarkens levend afgezet buiten Zeeland. Hiervan gaat tweederde naar overig Nederland en wordt naar schatting eenderde geslacht in het buitenland.

In Zeeland is één grote slachterij. Daarnaast zijn er ambachtelijke slaggers.

4.6. PLUIMVEEHOUDERIJ

Aangezien de CBS-statistiek een momentopname is kunnen de hieronder gehanteerde gegevens daarvan in niet onbetekenende mate afwijken. Ze geven echter wel een beter beeld van de feitelijke situatie.

4.6.1. Slachtkuikens

De aanvoer van ééndagskuikens voor deze sector komt voor 100% van buiten Zeeland.

Het aantal slachtkuikens is ongeveer 230.000 (1% van de Nederlandse slachtkuikenplaatsen. Rekening houdend met een leegstand van 40% en 6 rondes per jaar betekent dit dat per jaar 825.000 slachtkuikens worden afgeleverd. De afzet naar de slachterijen is voor 100% buiten Zeeland. Het Zeeuwse gebruik (consumptie) wordt geschat op 350.000 inwoners x 8 kuikens/inwoner = 2.800.000 slachtkuikens per jaar. De zelfvoorzieningsgraad is dus \pm 30%.

Er is in Zeeland één bedrijf dat kippevlees verwerkt, onder andere in de soep. Het benodigde vlees wordt van buiten Zeeland gehaald.

4.6.2. Leghennen

De aanvoer van de jonge leghennen (ééndagkuikens) gaat via de kuikenbroeder/opfokker. Hoewel er in Zeeland maar één kuikenbroeder is, is Zeeland gemiddeld zeker volledig zelfvoorzienend. Door het afleverpatroon en de voorkeur voor het ras is er echter noodgedwongen import en export.

Het aantal leghennen jonger dan 5 maanden is 465.000 (4% van de jonge leghennen in Nederland). Het aantal leghennen ouder dan 5 maanden bedraagt 1.054.200 (4% van de oudere leghennen in Nederland). Deze leveren gemiddeld 250 eieren per jaar wat leidt tot een totale produktie van 265 miljoen eieren per jaar. Hiervan wordt ongeveer 10% verwerkt door 75 sorteer- en pakstations in Zeeland. De rest gaat vooral naar de eierveilingen. De Zeeuwse consumptie wordt geschat op 350.000 inwoners x 200 eieren/inwoner = 70 miljoen eieren per jaar. Er is dus in Zeeland een vier keer hogere produktie dan consumptie.

4.6.3. Parelhoenders

Er is in Zeeland (en in Nederland!) één kuikenbroederij/vermeerderingsbedrijf met parelhoenders. Het gaat om 1400 moederdieren.

De aflevering van ééndagskuikens, ongeveer 140.000 per jaar, vindt plaats voor geheel Nederland en ook daarbuiten.

4.7. **PELSDIERENHOUDERIJ**

In Zeeland zijn 5 bedrijven met pelsdieren (in Nederland ± 300).

Op deze bedrijven worden nertstevens en blauwvosmoeren gehouden. De pelsdierenhouderij is deels hoofdkomen, deels neveninkomen. De bedrijven zorgen voor de eigen aanfok. Er wordt vaak slachtkuikenafval gevoederd waardoor de voederkosten laag zijn. Het voeder wordt van gespecialiseerde bedrijven buiten Zeeland betrokken.

Er wordt een keer per jaar, in het voorjaar, verkocht.

De produkten gaan voor 99% naar het buitenland.

4.8. CONCLUSIES

Gelet op de, landelijk gezien, geringe betekenis van de melkveehouderij zal de melk ook in de toekomst buiten Zeeland worden afgezet en verwerkt. Voor zuivel biedt het regionale produktieaanbod een te beperkt draagvlak voor een verwerkingsbedrijf. De gewenste schaalomvang, de produktdifferentiatie in relatie tot de geconcentreerde grootschalige verhandelingsstructuur maken elders verwerken en het bundelen van de afzet noodzakelijk. Een toename van de hoeveelheid melk is voorlopig niet te verwachten. De afzet van fokvee buiten Zeeland zou meer aandacht kunnen krijgen. Momenteel is het hoogwaardige produkt nog onvoldoende bekend. Zowel bij de vleesveehouderij als de schapenhouderij wordt 50 à 60% van de produktie binnen Zeeland geslacht. De slachtcapaciteit in Zeeland is echter voldoende om alle slachtingen binnen Zeeland te doen. Dat dit niet gebeurt is enerzijds een kwestie van kosten en anderzijds een gevolg van een hogere prijs per kg. Verwacht wordt dat de grotere rijksbijdrage in de vleeskeuringstarieven de ontwikkeling tot slachten in het buitenland zal inperken. Van de veredelingsproduktie wordt slechts een klein gedeelte in Zeeland verwerkt. Zo wordt van de biggen meer dan de helft in andere provincies afgemest. Van de uiteindelijk gemeste varkens wordt slechts 42% in de provincie geslacht. De eierproduktie wordt noodzakelijkerwijs voor het grootste deel buiten Zeeland afgezet. Voor de geringe slachtpluimveesectie is men geheel aangewezen op verwerkingsbedrijven van buiten de provincies. Vanuit toeleverings- en verwerkingsoogpunt bezien vormt de Zeeuwse intensieve veehouderij een uitwaaijer vanuit andere concentratiegebieden.

5. VERHANDELING, VERWERKING EN AFZET

5.1. DE VERHANDELINGSPERCENTAGES

Uit de staat van de verhandelingspercentages in 1983 blijkt dat veel Zeeuwse land- en tuinbouwprodukten worden verhandeld door in de provincie gevestigde bedrijven. Deels gaat het hierbij ook om produkten die de telers via de veilingen afzetten.

De produkten die op contract voor elders gevestigde afnemers worden geteeld komen veelal niet in de Zeeuwse handelskanalen. Verder worden ook veel produkten die op kleine schaal worden geteeld overwegend buiten de provincie in de handel gebracht.

Ten behoeve van de verhandeling op groothandelniveau en voor de betere verwerking vinden bij de meeste produkten alleen de noodzakelijke bewerkingen plaats. De houdbaarheid wordt daarmee veilig gesteld en verder wordt daarmee soms het vervoer vergemakkelijkt. In veel gevallen vindt het gereed maken van produkten voor de detailhandel buiten de provincie plaats. Dit is ook wel te verklaren uit het ontbreken van een omvangrijke consumentenmarkt. Zeeland telt tenslotte maar 2,5% van de Nederlandse bevolking.

Bij de verhandeling van de afzonderlijke produkten valt het op dat van de geteelde consumptieaardappelen 80% wordt geleverd aan Zeeuwse afnemers. Men dient hierbij wel te bedenken dat de Zeeuwse handelsbedrijven ook elders geteelde aardappelen verwerven. De totaal verhandelde hoeveelheid zou daarna overeen kunnen komen met meer dan de Zeeuwse produktie. Het nagaan van de preciese handelsstromen wordt bemoeilijkt doordat Zeeuwse bedrijven elders vestigingen hebben en omgekeerd hebben bedrijven van elders vestigingen verworven in Zeeland.

Voor de vlashandel is m.n. Zeeuwsch-Vlaanderen een commercialisatiecentrum gebleven. Van daaruit wordt vrijwel al het Nederlandse vlas geleverd aan v.n. Belgische industrieën. De verhandeling van zaaizaad is echter meestal een Zeeuwse aangelegenheid.

Van het graszaad wordt een belangrijk deel op contract voor elders gevestigde firma's geteeld.

Van de appel- en perenproduktie wordt slechts 60% aan de Zeeuwse handelsstromen toevertrouwd. Hierbij is vooral uitgegaan van het aandeel dat aan de plaatselijke veilingen wordt aangeboden. Het aandeel dat de in Zeeland gevestigde fruithandelaren kopen kan dan mogelijk nog lager liggen.

Tabel 5.1. Overzicht van de omvang van de activiteiten van Zeeuwse bedrijven bij de verhandeling, be- en verwerking, uitgedrukt in procenten van de Zeeuwse produktie.

	verhandeling	aard van de bewerking of verwerking	be- en/of verwerking
tarwe	100	malen	18
gerst	100	mouten	> 100
consumptieaardappelen	> 100	bakken	10
pootaardappelen	100		
suikerbieten	100		60
groene erwten	100		
bruine bonen	100		
graszaad	60	schonen	60
vlas	> 100	repelen	60
		zingelen	36
		zaad	> 100
blauwmaanzaad	100		
teunisbloem	0	drogen/schonen	> 100
lucerne	100	drogen	100
snijmais	100		
pit- en steenvruchten	60	moes/sap	10
klein fruit	74		
bloembollen	0		
zaaiuien	> 100	uienconcentraat	weinig
plantuien	> 100		
zilveruien	> 100	conserveren	> 100
knolselderij	< 10		
conservenerwten	33 (?)	conserveren	< ± 33 (?)
witlofwortelen	50		
spruitkool	< 10		
winterpeen	0		
(winter) bloemkool	70		
prei	20		
champignons	0		
boomkwekerij	100		
tuinbouwzaden	0		
glastuinbouwprodukten	weinig		
melk	0		
biggen	< 100		
mestvarkens	< 100	slachten	62
slachtkuikens	0		
eieren	10		
pelsdieren	0		

Van het kleinfruit wordt ca. $\frac{3}{4}$ geveild te Kapelle; een deel wordt op contract geteeld en direct geleverd aan een fabriek.

De Zeeuwse zaaiuien worden weliswaar niet uitsluitend door Zeeuwse handelshuizen gekocht, maar de uienhandel die zich overwegend in het Zuidwesten heeft geconcentreerd, verwerft vermoedelijk wel een volume dat groter is dan de totale Zeeuwse produktie.

Voor poot- en plantuien en ook voor de zilveruien is Zeeland een zeer belangrijk handelscentrum. De handel vanuit Zeeland overschrijdt hierbij veelal de provinciegrenzen.

Omgekeerd wordt een aanzienlijke oppervlakte bloembollen en tuinbouwzaden in de provincie geteeld waarvoor ter plaatse geen handelsvoorzieningen zijn en waarvan de verhandeling geheel in de van oudsher bestaande centra plaatsvindt.

Ten dele is dit ook het geval met de geteelde witlofwortelen en de knolselderij, waarvan ook de gecontracteerde hoeveelheden zich onttrekken aan het Zeeuwse handelsgebeuren.

Van de conservenerwten wordt een deel geteeld t.b.v. een in Zeeland gevestigd bedrijf, de overigen worden elders verwerkt.

Voor de produkten van de glastuinbouw en voor de champignons worden in de provincie aanwezige handelsvoorzieningen vrijwel niet gebruikt. Het overgrote deel van de geteelde groenten en bloemen wordt geveild buiten de provincie en dan met name in de grote teeltcentra in het westen van het land.

De melk wordt geleverd aan een 3-tal buiten de provincie gevestigde bedrijven. In verhouding tot het aantal gemeste biggen is er een zeer groot biggen- overschot. Dit zijn o.m. de biggen die op contract geleverd worden aan buiten de provincie gevestigde afnemers. Ook van de slachtvarkens stroomt een groot aantal af via de van elders beheerste handelskanalen.

De afzet van slachtkuikens onttrekt zich geheel aan het Zeeuwse handelsgebeuren.

Van de Zeeuwse eierproduktie wordt ca. 10% door in de provincie gelegen sorteer- en pakstations afleveringsklaar gemaakt; de rest wordt elders geleverd.

5.2. HET VERWERKINGSAANDEEL

Een gering deel van de land- en tuinbouwproduktie diende tot voor kort als grondstof voor een plaatselijke industriële verwerking. Zelfs van de omvangrijke suikerbietenproduktie wordt maar 60% in Zeeland verwerkt. Dit terwijl de bietenteelt al een zeer groot aantal jaren wordt bedreven.

Van de tarwe wordt ca. 18% vermalen door Zeeuwse bedrijven. Daarentegen is er een mouterij waarvan de capaciteit de totale Zeeuwse gerstproductie overschrijdt.

Bij de aardappelen was het verwerkte aandeel tot nu toe gering. De voorgenomen uitbreidingen van de industriële aardappelverwerking zullen vermoedelijk een vergroting tot rond 20% tot gevolg hebben.

Voor het merendeel van het vlas vindt de eerste bewerking (repelen) in Zeeland plaats. Het zwingelen blijft evenwel nog beperkt tot eenderde van de produktie. De verdere verwerking van de vezel vindt meestal in België plaats. De verwerking van het zaad tot zaaizaad vindt waarschijnlijk voor meer dan 100% plaats in Zeeland.

De fruitverwerking is gering in verhouding tot de produktie: men maakt o.a. appelmoes en diverse sappen. Onduidelijk is in hoeverre en in welke mate de Zeeuwse produkten als grondstof dienen. Vaak zal men daartoe ook van elders aangetrokken produkten verwerken.

In de uiensector heeft Zeeland een belangrijk verwerkingsaandeel; vooral bij de zilveruien. Zaauien worden deels verwerkt tot uienconcentraat. De conservenindustrie neemt voorts een deel van de erwten die groen geoogst worden op.

In de vleessector is een vrij grote slachtcapaciteit van mestvarkens. Daarnaast zijn er talrijke bedrijven die slachtprodukten verwerken. Gezien de contractuele bindingen tussen de varkensmesters en hun afnemers worden vele varkens buiten Zeeland geslacht, zodat de gevestigde slachterijen ten dele zijn aangewezen op van elders aangevoerde varkens.

5.3. FAKTOREN DIE VAN INVLOED KUNNEN ZIJN OP DE AFZET EN VERWERKING

In de loop der jaren is de "afstand" tussen de producent en de consument aanmerkelijk toegenomen.

Verkocht men vroeger zijn produkten direct aan consumenten en detailhandelskanalen, momenteel worden steeds meer produkten meer of minder uitvoerig bewerkt voordat ze de consument bereiken. Deze bewerkingen worden niet altijd meer verricht op de agrarische bedrijven, maar zijn steeds meer geconcentreerd op gespecialiseerde bedrijven. Aan de kant van produktie en verwerking en afzet heeft zich daarbij een schaalvergroting voorgedaan waarbij zich ook weer in- en uitschakelingstendenties hebben voorgedaan. Zowel het aantal telers, het aantal bedrijven in de verzamelende handel, in verwerking en in de detailhandel is geleidelijk aan verminderd. De verwerkingsmogelijkheden van de produkten en vooral het ontwikkelen van herkenbare produkten is daarbij toegenomen.

Zoals uit het voorgaande is gebleken is tot dusverre in Zeeland nog geen omvangrijk verwerkingsapparaat voor de agrarische produkten tot ontwikkeling gekomen. Vermoedelijk is dit een gevolg van de vroegere geografische situatie in Zeeland die gekenmerkt werd door een aantal afzonderlijke gebieden die onderling slechts weinig verbindingen hadden. Op zichzelf waren de gebieden te klein om moderne verwerkingsmogelijkheden mogelijk te maken. Bij het tot stand komen van nieuwe verbindingen die ook voor ontsluiting t.o.v. andere landsdelen hebben gezorgd lijkt evenwel de externe ontsluiting sterker te zijn ontwikkeld dan dat de éénwording van de gebieden kon worden versterkt.

Daarnaast zullen ook het ontbreken van andere infrastructurele voorzieningen het ontstaan van verwerkingsbedrijven hebben bemoeilijkt.

Sommige verwerkingsbedrijven, zoals van melk en aardappelen, hebben hun activiteiten zelfs nog kort geleden verplaatst naar buiten de provincie. Voor het ontstaan van industriële bedrijven kan zeker voorheen ook de (zoet)watervoorziening een belemmering hebben gevormd. Veel bedrijven in de voedings- en levensmiddelenindustrie beschikken immers over een eigen watervoorziening. Vanuit de zoetwaterbehoefte wordt ook de vestigingsplaats van de suikerfabrieken in het Zuid-Westen verklaard. De zoute ondergrond sluit een eigen waterwinning in vrijwel geheel de provincie uit.

Voor een deel van de produkten is het vervoer naar de verhandelingsplaatsen buitende provincie een gevolg van de relatief geringe en verspreide produktie; eigen afzetvoorzieningen kan men dan niet lonend maken. Van belangrijke produkten zou de afzet evengoed in Zeeland als daarbuiten kunnen plaats hebben. Voor fruit oefenen b.v. veilingen in Utrecht en Gelderland een dusdanige aantrekkingskracht uit op de telers dat men soms de plaatselijke veilingvoorzieningen passeert. Zelfs ondanks de toegenomen betekenis van de Zeeuwse fruitteelt binnen Nederland blijft de ontwikkeling van het afzetgebeuren dan ook achter bij de ontwikkelingen elders in den lande. De veelal gespecialiseerde fruitveilingen in Zeeland hebben nauwelijks kans gezien hun omzetten te vergroten. Daarbij komt dat de nog aanwezige veilingen hun bestaan vrijwel uitsluitend baseren op de aanvoer van fruit. Elders gevestigde veilingen hebben zich deels ontwikkeld tot centra waar een ruim assortiment van produkten wordt verhandeld. De Zeeuwse telers en de elders gevestigde fruitpachters zijn daarvan ook steeds meer gebruik gaan maken.

De plaatselijke veilingen werden daarbij steeds meer gepasseerd, zodat uiteindelijk alleen nog de fruitveilingen resteerden. Door de beperking van het aanbod is het gevaar aanwezig dat op den duur ook de nog over-

gebleven voorzieningen niet opgewassen zullen zijn tegen de ontwikkelingen bij de afzet en verwerking.

Een voorbeeld van een verschraving van het afzetgebeuren door voor Zeeland autonome schaalvergrotingseffecten speelde zich af in de zuivelsector waarbij in korte tijd alle plaatselijke zuivelfabrieken werden gesloten.

Ook een regionaal opgezet produktiebedrijf werd onlangs gesloten.

Bij de concentratie van het aanbod en de vernieuwing van het afzetapparaat werden in nationaal en in Europees verband stimulansen verleend; voornamelijk op grond van richtlijnen van het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds.

Omdat het aanpassen van afzetvoorzieningen elders van invloed kan zijn op het Zeeuwse afzetpatroon wordt hier apart ingegaan op de resultaten van het gevoerde beleid.

5.4. BELEID TEN AANZIEN VAN AFZET EN VERWERKING

In Zeeland, een belangrijk produktiegebied binnen de Nederlandse land- en tuinbouw is weinig gebruik gemaakt van de mogelijkheden die het overheidsbeleid biedt bij de uitvoering van projecten tot verbetering van de marktstructuur. Deze mogelijkheden bestaan al sinds 1964. Ze worden verleend op grond van de EG-verordeningen 17/64 en 355/77. Naast de bijdrage van het Europese Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw wordt aan deze projecten ook nog een nationale steun verleend; in Nederland veelal ter grootte van 40% van de EG-steun. Omdat de uitvoering van deze projecten een indicatie kan geven over de investeringen in de verwerkingscapaciteit van de land- en tuinbouwprodukten wordt hierop wat nader ingegaan, vooral met het oog op regionale verdeling.

Uit gegevens van de Directie Verwerking en Afzet van het Ministerie van Landbouw blijkt dat in Nederland sinds 1969 tot medio 1984 aan 279 projecten EG-steun werd verleend.

Het merendeel van deze projecten had betrekking op de veehouderijsector. Voor de verwerking van melk en de opslag van zuivelprodukten werd 28% van het totaal aantal projecten gerealiseerd. In de vee en vleessector (met 26%) werden vooral slachterijen gebouwd en aangepast. Ca. 25% van de projecten werd in de groenten- en fruitsector gerealiseerd. Dit betrof o.a. de bouw van veilingen en conservenfabrieken. De sierteeltprojecten met o.a. de bouw van bloemenveilings omvatte 10% van het totaal aantal projecten.

Relatief weinig projecten werden gesteund in de sector pluimvee en eieren; in totaal 14. In de akkerbouwsector werden in totaal 17 projecten gerealiseerd. Hieronder waren o.a. de aardappelmeelfabrieken in het noorden van het land, diverse mouterijen, een veevoederfabriek en installatie voor de bewerking van zaden.

Aleen in de akkerbouwsector heeft het Zeeuwse bedrijfsleven een aandeel gehad met 5 van de 17 projecten. Het betrof één groot en 4 kleinere projecten. Het grote project kwam tot stand in 1971 en de kleinere in 1981, 1983 en 1984.

Het geringe aantal Zeeuwse projecten staat in schrille tegenstelling tot het grote aantal Zuid-Hollandse: 81 van het totaal aantal.

Verder werden in Gelderland, Noord-Holland en ook Noord-Brabant veel projecten gerealiseerd. Dit heeft vermoedelijk geleid tot een verlegging van de handelsstromen vanuit Zeeland naar andere provincies.

Aan genoemd aantal marktstructuurprojecten werd in totaal een steun verleend van 391 miljoen gulden. Per project werd een gemiddelde bijdrage verleend van 1,4 miljoen gulden. De gemiddelde steun aan de akkerbouwprojecten was belangrijk groter dan het gemiddelde. In de vee- en vleessector en ook bij de projecten t.b.v. afzet van pluimvee en eieren werd veel minder steun per project verkregen.

Tabel 5.2.: Aantal projecten ter verbetering van de marktstructuur in de periode 1969-1984.

sector	aantal	totaal steunbedrag	gemiddeld steunbedrag
akkerbouw	17	59.208.153	3 482.831
vee en vlees	73	58.754.192	804.851
zuivel	77	97.713.643	1.269.008
groenten en fruit	70	99.075.551	1.415.365
pluimvee en eieren	14	10.692.917	763.780
sierteelt	28	66.469.212	2.373.900

totaal	279	391.913.648	1.404.708

De Zeeuwse projecten ontvingen gemiddeld een steun van 600.000 gulden en in totaal 3 miljoen.

Van het totale steunbedrag in genoemde periode kwam 0,8% in Zeeland terecht.

6. BESCHOUWING OVER EEN AANTAL MOGELIJKHEDEN TOT VERGROTING VAN DE VERWERKING VAN AGRARISCHE PRODUCTEN IN ZEELAND

6.1. HUIDIGE SITUATIE

De in Zeeland voortgebrachte produkten* kunnen worden onderscheiden naar de mate waarin de huidige verhandeling en verwerking al - ook in landelijk en internationaal opzicht - een stabiel karakter hebben.

Van grote invloed zijn hierop onder meer de institutionele verhoudingen, de contractuele bindingen waardoor de producenten langere tijd beperkt zijn in de keuze van de afzetwegen, maar ook de mate waarin een produkt reeds is betrokken bij een grootschalige verhandeling- en verwerkingsstructuur. Op grond daarvan mag verwacht worden dat afzet en verwerking van onder meer suikerbieten en melk in de komende jaren weinig of geen veranderingen zal ondergaan.

Daarnaast zijn er produkten waarvan de afzet maar voor een deel of in het geheel niet is vastgelegd zoals slachtvarkens, eieren, slachtkuikens, bloembollen, een groot aantal glastuinbouwprodukten (m.n. sierteelt), de fijnere boomkwekerijgewassen, champignons e.d. Veel van de producenten hebben daarbij op korte of middenlange termijn verschillende keuzemogelijkheden bij de afzet. In het algemeen is bij deze produktie het totale volume van de provincie klein en is de produktie zeer over de provincie gespreid. De concentratiepunten voor verhandeling en verwerking van deze produkten liggen buiten de provinciegrenzen. Het aanbod van elders is in hoge mate bepalend voor de schaal van afzet en verwerking van de Zeeuwse produkten. Juist het beperkte regionale produktiedraagvlak en de bestaande grootschaligheid elders beperken de mogelijkheid tot het ontwikkelen van nieuwe initiatieven. Deze situatie behoeft echter niet blijvend te zijn.

De bestaande structuur is in het verleden tot stand gekomen onder invloed van een aantal ongunstige omstandigheden in Zeeland. Dit zijn onder andere produktverspreiding over het land en de bestaande gebrekkige externe ontsluiting met de vele logistiek min of meer geïsoleerde gebieden en de zoutwatersituatie. Bij ingrijpende vernieuwing of vervanging van bestaande eenheden zou een geografische verplaatsing wenselijk kunnen zijn.

* Zoals in het woord vooraf reeds is aangegeven beperkt deze analyse zich tot de belangrijkste nu reeds in Zeeland voortgebracht.

Bevordelijk hierbij zou zijn indien de produktverspreiding zou worden gewijzigd. Dergelijke verschuivingen zouden bijvoorbeeld plaats kunnen vinden onder invloed van vervoersproblemen elders.

Zeeland beschikt daarbij ook nog over een aantal mogelijkheden in de land- en tuinbouwproductie. De overwegend extensieve akkerbouw en de fruitteelt zijn tot nu toe gezichtsbepalend geweest. Andere sectoren zoals de intensieve veehouderij en de opengrondstuinbouw zijn (nog) niet tot ontwikkeling gekomen.

Het op gang komen van afzet en verwerking wordt vaak bepaald door het aanwezig zijn van een kern of centrum van waaruit activiteiten worden ondernomen. Het verder uitgroeien van dit type kernen (vlas, bruine bonen, lucerne, groenten open grond, bloemzaden, zwarte bessen e.d.) is evenzeer afhankelijk van de produktiemogelijkheden. Wanneer deze gunstig zijn kan de grondstoffenvoorziening tegen redelijke prijzen worden gewaarborgd.

Een aantal produkten worden in Zeeland op relatief grote schaal voortgebracht en ten dele reeds in de provincie verwerkt c.q. bewerkt.

Dit is onder meer het geval bij granen, aardappelen, diverse uiensoorten en fruit. Voor een deel worden deze produkten echter ook verhandeld via de aanwezige grootschalige handelsstructuur naar be- of verwerkingsbedrijven elders.

Uitbreiding van de regionale activiteiten behoeft hier geen beperking te ondervinden door een gebrek aan produkten. Een goedkoop gebruik van de nutsvoorzieningen, de ruime beschikbaarheid van arbeidskrachten, de mogelijkheden van aan- en afvoer van grondstoffen en eindprodukten (excentrische ligging t.o.v. EEG-afzetmarkt versus vestigingsvoordeel van ligging in het grondstoffengebied) kunnen mede bepalend zijn of er van hieruit afzet en verwerking gaan plaatsvinden.

6.2. VRAAGPUNTEN TEN AANZIEN VAN DE VERDERE ONTWIKKELING

6.2.1. Inleiding

Op basis van het verkregen inzicht worden hierna een aantal ontwikkelingsmogelijkheden in beschouwing genomen. Het gaat zowel om ontwikkelingen die zich plaatselijk en soms op kleinere schaal aftekenen als om ontwikkelingen die op basis van ervaringen elders in Zeeland de aandacht verdienen. Daartoe dient het tijdsbestek waarbinnen deze veranderingen zich zouden kunnen voordoen wat ruimer (tot meer dan 10 jaar) te worden genomen dan gebruikelijk (+ 5 jaar).

Invloeden van de wijzigingen in het beleid met betrekking tot de intensieve veehouderij en de zoetwatervoorziening zullen zich dan gaan aftekenen. Voor een deel van de produktie moet op dit moment nog worden volstaan met de mededeling dat eerst meer duidelijkheid dient te worden verkregen in de technische mogelijkheden voordat voorzieningen ten behoeve van afzet en verwerking op hun wenselijkheid worden bezien en gerealiseerd kunnen worden.

De hierna genoemde vraagpunten zijn per sector behandeld en geven geen voorkeur aan.

6.2.2. Opslag en verwerking op agrarische bedrijven

Op de individuele primaire land- en tuinbouwbedrijven worden momenteel een aantal functies niet meer uitgeoefend omdat ze doorgeschoven zijn naar de daaropvolgende fase, bijvoorbeeld opslag en sortering, verpakking e.d. Dit proces is onder andere bevorderd door de eisen die vanuit de verwerkingsfase aan de produkten werden gesteld.

Dit betreft:

- het op groothandelsniveau voortdurend direct kunnen beschikken over het produkt.
- de grootschaligheid die een bundeling van individuele deelpartijen tot homogene grotere partijen vergt
- de economische schaalvoordelen verbonden aan opslag- en sorteerroutil-lage
- de kwaliteitsbewaking van de produkten.

De individuele bedrijven waren tot voor kort veelal niet in staat om aan deze voorwaarden te voldoen. Men had niet de arbeidskrachten en de produktie was te klein om tot het aanbrengen van de voorzieningen over te gaan. De in de loop van de tijd toegenomen arbeidsproduktiviteit heeft op de land- en tuinbouwbedrijven echter arbeid vrijgemaakt, die door het zelf verrichten van deze handelingen weer tot waarde kan worden gebracht. Ontwikkelingen in de techniek hebben sommige schaalvoordelen verkleind, andere daarentegen somsook vergroot. Specifieke kwaliteitsprodukties kunnen door een zorgvuldige eigen sortering soms beter in het economische verkeer tot waarde worden gebracht dan in grote samengestelde partijen. Het doorschuiven van de opslagfunctie heeft bovendien het verkooptijdstip voor de producent soms tot het oogsttijdstip beperkt. Daardoor is er een afhankelijkheid ontstaan, die in de prijsvorming zijn weerslag kan vinden. Per saldo treffen we nu doorgaande verschuivingen aan, alsmede in sommige gevallen het terugschuiven van in het verleden doorgeschoven functies.

Voor sommige bedrijven is het gewenst na te gaan in hoeverre bepaalde functies beter op het eigen bedrijf kunnen plaatsvinden. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de financieringsmogelijkheden, de schaal-effecten, de commerciële effecten, het aanwezige arbeidsaanbod e.d. Voor bijvoorbeeld aardappelen, fruit, uien en groenten zijn er mogelijkheden om door meer zorg te besteden aan de behandelingen op het bedrijf een gunstiger prijs te verkrijgen.

6.2.3. Akkerbouw

6.2.3.1. Tarwe; verwerking in beginsel mogelijk

De EEG-tarwemarkt staat onder invloed van toenemende opbrengsten per ha, internationale handelspolitiek en een zich wijzigende EEG-markt- en prijsbeleid onder druk. Het is noodzakelijk dat de afzetmogelijkheden worden vergroot. Een meer afzetgerichte produktie en verhandeling houdt ernstig rekening met kwaliteit en homogeniteit. Ten aanzien van de kwaliteit kunnen de telers nauwelijks iets doen. Ze zijn wat dat betreft afhankelijk van het klimaat en de veredelingsresultaten. De jongste veredelingsresultaten zijn hoopgevend voor een afzet naar de maalderijen en mogelijk ook naar de zetmeelfabrieken. Een gescheiden ontvangst naar kwaliteit is dan noodzakelijk. De homogeniteit kan op grond van de vóór en tijdens de oogst beschikbaar komende gewasgegevens worden verbeterd. Op basis daarvan kan aansluiting worden verkregen met de grotere industriële verwerkers. Het in de regio voortgebrachte produktie-volume biedt voldoende draagvlak voor industriële verwerking. De mogelijkheden voor verwerking worden nog vergroot, indien bijmenging om kwaliteitsredenen met van elders aangevoerde grondstoffen plaatsvindt. De aanwezigheid van waterwegen en havenoverslagfaciliteiten versterken dan de infra-structurele vestigingsvoorwaarden.

6.2.3.2. Gerst; weinig perspectief

De afzet van gerst voor de mouterij-brouwerij vertoont een van jaar tot jaar sterk fluctuerend beeld, waarbij de Nederlandse produktie het sluitstuk vormt van de grondstoffenvoorziening.

De uitdrukkelijke wens van de industrie om in alle vrijheid op basis van prijs en kwaliteit positie te kunnen kiezen in de internationale markt, heeft tot nu toe niet bijgedragen aan het ontstaan van een meer structureel gerichte leveringsovereenkomst tussen Nederlandse teelt en industrie.

Er zijn geen aanwijzingen voor een veranderde strategische beoordeling. Zelfs indien dit wel het geval zou zijn, dan nog ligt een nieuwe additionele vestiging van zo'n verwerkingsbedrijf, gegeven de huidige structuur van deze bedrijfstak, niet voor de hand.

6.2.3.3. Pootaardappelen: uitbreiding is mogelijk

De bedrijfsoppervlakte van veel akkerbouwbedrijven noodzaakt uit te zien naar de intensivering van het grondgebruik. De teelt van hoogwaardige produkten zoals pootaardappelen kan een verbetering geven. Technisch zijn er mogelijkheden tot uitbreiding van de teelt, zeker als er zoet water beschikbaar is. Bevorderlijk is een goede verkaveling. Integratie van pootaardappelteelt en consumptieaardappelteelt kan alleen wanneer gescheiden opslag mogelijk is. Het zelf gaan telen van pootgoed op consumptieaardappelbedrijven heeft voor de totale toegevoegde waarde van de aardappelproduktkolom slechts marginale gevolgen. Bij een groter areaal pootaardappelen zou de bijdrage veel positiever zijn.

6.2.3.4. Consumptieaardappelen; verwerking biedt perspectief

De verwerking van aardappelen tot frites en andere produkten is kort geleden uitgebreid. De aardappelproduktie die jaarlijks beschikbaar komt laat een veel ruimere verwerking toe. Van belang is dat gestreefd wordt naar het telen van kwaliteitsaardappelen die de voor de industriële verwerking vereiste eigenschappen bezitten. Voor dit doel is een geëigende bewaring ook op de landbouwbedrijven vereist en is de mogelijkheid tot de vorming van homogene partijen van belang.

6.2.3.5. Graszaad; productie voor de internationale markt

Bij de teelt van zaaizaden gaat het om een bijdrage aan kweekbedrijven die op wereldwijde schaal werkzaam zijn. Veelal kweken deze bedrijven groepen van gewassen. Afhankelijk van de behoefte worden er vermeerderingscontracten aangeboden. De omvang van de graszaadproduktie is niet van doorslaggevende betekenis voor het handhaven of creëren van een vestigingsplaats. Gegeven enerzijds het regionale produktieaandeel in de totale Nederlandse produktie, maar anderzijds het gecombineerde effect van het internationale karakter en het totale produktieassortiment van de kweekbedrijven, kan niet duidelijk geconcludeerd worden dat de positieve vestigingsoverwegingen zwaarder zullen wegen dan de negatieve factoren.

6.2.3.6. Vlas; afhankelijk van de internationale vezelmarkt

De Zeeuwse vlasteelt heeft een sterke positie door de produktie van zaai-zaad. Teelttechnisch vormt de van oudsher arbeidsintensieve oogstmethode een belemmering. Onlangs zijn een aantal initiatieven op gang gekomen, die veelbelovend zijn voor de oplossing van dit oogstvraagstuk. Tegelijkertijd is een koppeling gevonden naar de vezelverwerkende industrie. Deze vormt een sterke ondersteuning van de commerciële vezelafzet. Op basis daarvan zijn of worden door een aantal bedrijven investeringen verricht. Afgewacht dient te worden in hoeverre deze investeringen economisch zullen slagen. Bij positieve resultaten dienen verdere initiatieven krachtig ondersteund te worden.

6.2.3.7. Blauwmaanzaad; schoorvoetende start

De afzet naar de farmaceutische industrie verkeert mede gezien het pas gestarte rassenveredelingsonderzoek nog in de kinderschoenen. Het is nog niet te overzien in hoeverre dit tot een grotere afzet leidt.

6.2.3.8. Teunisbloem; innovatie

Door een gebundelde krachtsinspanning van bedrijfsleven en overheid is het gelukt een drooginstallatie met een innovatief karakter in Zeeland van de grond te krijgen. De mogelijkheden om ook het farmaceutische proces hier te ontwikkelen kunnen niet worden overzien.

6.2.4. Tuinbouw

6.2.4.1. Appelen en peren; voldoende basisproduktie

De verhandeling van fruit via de Zeeuwse veilingen vormt een actueel onderwerp van bespreking. Handhaving of uitbreiding van het aandeel van deze veilingen in de totale verhandeling lijkt alleen mogelijk indien de prijsvorming en het kopersbestand kunnen worden versterkt. Het onderzoek naar de daarbij in het geding zijnde factoren zal eventueel in 1984/85 tot besluitvorming kunnen leiden. In dat kader zou mogelijk ook een versterking kunnen plaatsvinden van de aan de regio zelf gebonden handelsactiviteiten.

De mogelijkheid van een sapproducerend bedrijf c.q. produktielijn zijn voorlopig gering vanwege de concurrentie met van elders geïmporteerde sappen en de concurrentie om de grondstof met de bestaande appelmoesindustrie. Een goede zoetwatervoorziening is een belangrijke voorwaarde. Het regionale produktieaanbod, waarbij ook aan klein fruit moet worden gedacht, en de excentrische ligging zijn voor meerdere uitleg vatbaar. De verwerking in één bedrijf in combinatie met zacht fruit zou mogelijkheden kunnen bieden. Daarbij spelen overigens ook de concurrerende importen van half- en eindprodukten een rol.

De recente produktie in Zeeland van zwarte bessen op contract - met een gemechaniseerde oogst - voor industriële verwerking in Nederland, geeft toch aanleiding tot een eventuele heroverweging van de haalbaarheid.

6.2.4.2. Vollegrondsgroenten; afhankelijk van zoetwatereffecten

De teelt van vollegrondsgroenten ondervindt momenteel een grote belangstelling. Enerzijds door de noodzaak tot intensivering van de kleine akkerbouwbedrijven, anderzijds in samenhang met de mogelijkheden bij een toekomstige (beperkte) regionale zoetwatervoorziening. Zeeland leent zich klimatologisch vooral vanwege de vroegheid voor deze teelten. Naast de produktie voor de verse markt kan ook aan produktie voor industriële verwerking worden gedacht, met name aan de stamslabonen en de doperwtten. De uitbreiding van de teelt zou dan de ontwikkeling van bestaande bedrijven ten goede kunnen komen. De vestiging van nieuwe conservenfabrieken ligt niet voor de hand. De financiële ontwikkeling in deze bedrijfstak is immers zorgelijk. De internationale verwerkingscapaciteit en -concurrentie zullen voorlopig nog onverminderd groot blijven. De diepvriesindustrie laat t.a.v. de verwerkte hoeveelheid grondstoffen uit deze sector en t.a.v. de afzetmogelijkheden op de binnenlandse- en internationale markt een gunstiger beeld zien. Het op gang komen hiervan vereist een toereikende regionale produktie.

6.2.4.3. Uien; eerste begin van de verwerking

De onlangs ontwikkelde stappen om tot een industriële verwerking te komen kunnen een aanzet vormen voor grootschalige activiteiten. Een groter deel van de uienproduktie zou daardoor in Zeeland tot grotere waarde kunnen worden gebracht. Zeker gezien de sterke positie van de uienhandel in het Zuidwesten van het land liggen er mogelijkheden voor dit belangrijke produkt. Bevordelijk kan daarbij zijn dat uienrassen met een hoger drogestofgehalte beschikbaar komen.

6.2.4.4. Witlof; perspectief ook in combinatie met akkerbouw

De helft van de hier geteelde wortels wordt elders gebruikt voor de trek. Met zoet water kan de teelt niet onbelangrijk toenemen. Voor meer eigen trekbedrijven is zeker plaats. Een koppeling van de witloftrekkerij aan de akkerbouw geeft een arbeidspiek-conflict in voor- en najaar. De winterperiode geeft echter goede mogelijkheden voor de witloftrek. De trekkerij kan per saldo zeker worden uitgebreid. Met zoet water kan ook de teelt belangrijk toenemen.

6.2.4.5. Champignons; meer mogelijkheden dan nu benut

In de teelt kwamen nieuwe mogelijkheden tot ontwikkeling door het gebruik van doorgroeide compost. De opwaardering van de dollar en de relatief gunstige conserven-afzetmarkt hebben de prijsvorming in 1984 sterk verbeterd. De belangstelling voor de teelt is gegroeid en heeft landelijk een explosieve investeringslust losgemaakt. Deze is in Zeeland uitgebleven doordat de ervaringen van begin zeventig een grote terughoudendheid hebben veroorzaakt.

De conservenindustrie is vaak ingesteld op de verwerking van jaarproduktie. Schaafeffecten en beperkingen uit hoofde van het moeten voeren van een totaal-conservenassortiment spelen in deze sector geen doorslaggevende rol. Eventueel zou een kleinschalige verwerkingseenheid in Zeeland mogelijk kunnen zijn.

6.2.4.6. Tuinbouwzaden; vragen belangstelling

De teelt is in Zeeland in ontwikkeling en de teelttechniek krijgt meer aandacht. De verhandeling en een overwegend deel van de bewerking is gelieerd aan elders gevestigde bedrijven. Het daar gevoerde totaalassortiment, de aanwezige outillage en de bezetting daarvan hebben ertoe geleid dat de toegenomen Zeeuwse produktie in de bestaande bedrijfsactiviteiten is geïntegreerd. Wel is er een beperkte regionale droogcapaciteit tot stand gekomen. De afzetmarkt voor deze grote verscheidenheid aan produkten is snel overvoerd.

6.2.4.7. Tuinbouw onder glas; geen groot centrum

Restwarmte, afvalwarmte, grondprijzen en planologische beperkingen in de bestaande glastuinbouwcentra zijn individueel en cumulatief niet van zo'n vestigingsbelang dat een groot tuinbouwcentrum van zo'n 500 à 1000 ha, bestaande uit kleinere individuele bedrijven, zou moeten worden nagestreefd. De produktiviteitsontwikkeling op de bestaande bedrijven en de marktverwachtingen maken het "vollopen" van zo'n centrum zeer onwaarschijnlijk. Een te klein centrum zal dezelfde nadelen ondervinden als de verspreid over heel Nederland liggende glastuinbouwbedrijven in vergelijking met de bedrijven in de bestaande concentraties in Zuid-Holland. Het ontbreken van de centrumvoordelen (o.a. gespecialiseerde toeleveringsbedrijven, vak-kennis en veilingen) verplicht tot een zeer terughoudend beleid. Wel kan overwogen worden om daar, waar voldoende rest- en afvalwarmte ter beschikking is, een zodanig glastuinbouwbedrijf te vestigen, dat dit op grond van haar eigen omvang in staat geacht moet worden het ontbreken van de centrumvoordelen te kunnen compenseren. De gedachten gaan daarbij uit naar een groter gespecialiseerd bedrijf.

6.2.4.8. Groenten en fruit veilen in Zeeland;

Ten aanzien van de afzet via de veilingen lopen de lijnen, met name voor de groenten, nu vooral naar de sterke veilingen buiten de provincie. Het onderbrengen van het hier geteelde produkt in het daar al aanwezige assortiment bevordert de totale prijsvorming. Een grootschaligere teelt in Zeeland, gekoppeld aan een andere veilingstructuur in Zeeland, zou in theorie de bestaande handelsstromen en -activiteiten kunnen verleggen. Het ontbreken van een koperskorps en het (blijven) ontbreken van een breed glasgroente-aanbod verhinderen het op gang komen van een ontwikkeling van een eigen handelsapparaat.

Blijft de vraag met het oog op de langere termijn of er toch niet iets te zeggen valt voor een eigen regionale concentratie van het aanbod juist met het oog op automatisering, televeilen e.d.

Eén van de belemmerende factoren die is genoemd is het gebrek aan een ruim assortiment. Wellicht kan eens bezien worden of er en zo ja op welke manier de aanwezigheid van waterwegen (dus goederenstromen) en een haven met op- en overslagfaciliteiten (o.a. koel- en vriescapaciteit) in dit verband aanknopingspunten bieden ter versterking van bovenbedoelde handelsactiviteiten.

6.2.5. Veehouderij

6.2.5.1. Rundvee; meer aandacht voor Zeeuws fokvee

De superheffing beperkt de verdere groeimogelijkheden van de melkveehouderijsector als geheel. Het genetisch peil van de melkveestapel rechtvaardigt een grotere Zeeuwse betrokkenheid in het internationale handelsverkeer van gebruiksvee. De totstandkoming van een begeleidende organisatie met contacten naar de veehandelsbedrijven en naar de individuele melkvee- en fokveebedrijven in Zeeland is daarvoor noodzakelijk. De totstandkoming daarvan dient te worden bevorderd.

6.2.5.2. Intensieve veehouderij; mogelijkheden buiten de concentratiegebieden

Voor de bedrijven met een kleine bedrijfsoppervlakte en -omvang is een neventak in de intensieve veehouderij gunstig voor de inkomensontwikkeling. In het algemeen geldt dat er een gunstige positie is voor de afzet van de mest. In het bijzonder voor de slachtkuikensector is van belang dat de infectiedruk lager is dan in de concentratiegebieden. Voor de slachtvarkensbedrijven is van belang dat er in de provincie een biggenoverschot is.

6.2.5.3. Mengvoeder; eigen produktie heeft te gering draagvlak

De totale regionale behoefte is voldoende groot voor de vestiging van een eigen bedrijf. Dit zou de in deze sector gehanteerde bedrijfseconomische minimum-omvang (i.v.m. schaaleffecten ad ca. 100.000 ton) kunnen bereiken. De grondstoffenbehoefte voor zo'n bedrijf is echter zo samengesteld, dat de regionale produktiestructuur feitelijk geen belangrijke aanknopingspunten biedt voor de fabricage van het eindprodukt.

De elders bestaande (over)capaciteit en de soms daarbij gehanteerde marginale kostencalculatie leiden er in combinatie met de hoge nieuwbouwkosten en de bestaande relatief grote onderlinge concurrentie toe, dat de mogelijkheden voor zo'n nieuw te vestigen bedrijf niet overschat moeten worden op grond van de theoretisch berekende regionale behoefte.

BIJLAGE

AREALEN EN AANTAL STUKS VEE IN 1983

<u>Akkerbouwprodukten</u>	<u>areaal in ha in</u>		Zeeland als %
	<u>Nederland</u>	<u>Zeeland</u>	<u>van Nederland</u>
<u>Granen</u>	<u>206.251</u>	<u>40.588</u>	<u>20</u>
w.v. Tarwe	148.259	34.901	24
Gerst	37.474	4.994	13
<u>Consumptieaardappelen incl. pootgoed</u>	<u>100.998</u>	<u>16.831</u>	<u>17</u>
<u>Suikerbieten</u>	<u>122.820</u>	<u>18.497</u>	<u>15</u>
<u>Peulvruchten (droog te oogsten)</u>	<u>12.157</u>	<u>7.012</u>	<u>58</u>
w.v. Groene erwten	6.429	2.734	43
Schokkers	340	279	82
Kapucijners en grauwe erwten	867	509	59
Bruine bonen	3.499	3.418	98
<u>Handelsgewassen en zaderijen</u>	<u>39.386</u>	<u>10.199</u>	<u>26</u>
w.v. Graszaad	17.788	5.953	33
Vlas	3.193	2.271	71
Blauwmaanzaad	2.398	1.301	54
Teunisbloem	+ 500	+ 200	+ 40
<u>Groenvoedergewassen</u>	<u>158.993</u>	<u>4.118</u>	<u>3</u>
w.v. Lucerne	2.260	1.071	47
Snijmais	156.683	3.047	2
<u>Totaal akkerbouwgewassen</u>	<u>706.120</u>	<u>97.507</u>	<u>14</u>

<u>Tuinbouwprodukten</u>	<u>areaal in ha in</u>		Zeeland als % van Nederland
	Nederland	Zeeland	
<u>Pit- en steenvruchten</u>	<u>23.147</u>	<u>4.211</u>	<u>18</u>
w.v. Appelen	15.801	2.617	17
Peren	5.606	1.503	27
 <u>Klein fruit</u>	 <u>563</u>	 <u>130</u>	 <u>23</u>
 <u>Bloembollen (en -knollen)</u>	 <u>14.166</u>	 <u>503</u>	 <u>4</u>
w.v. Gladiolen	2.000	396	20
 <u>Groenten (incl. zaai-uien)</u>	 <u>58.144</u>	 <u>6.869</u>	 <u>12</u>
w.v. Zaaiuien	11.294	3.256	29
Poot- en plantuien	2.836	1.291	46
Zilveruien	746	367	49
Knolselderij	1.098	237	22
Erwten (groen te oogsten)	7.667	760	10
Witlofwortel	4.062	369	20
Spruitkool	5.864	107	3
Winterpeen	1.561	114	7
(Winter) bloemkool	2.280	60	3
Prei	1.870	29	2
 <u>Champignons</u>	 <u>719.790 (m²)</u>	 <u>9.530 (m²)</u>	 <u>1</u>
 <u>Boomkwekerij (1982)</u>	 <u>6.018</u>	 <u>109</u>	 <u>2</u>
 <u>Tuinbouwzaden</u>	 <u>1.836</u>	 <u>639</u>	 <u>35</u>
 <u>Tuinbouw onder glas</u>	 <u>8.825</u>	 <u>69</u>	 <u>1</u>

<u>Veehouderijprodukten</u>	<u>aantal stuks in</u>		Zeeland als % van Nederland
	<u>Nederland</u>	<u>Zeeland</u>	
<u>Melk- en kalfkoeien</u>	<u>2.526.323</u>	<u>20.173</u>	<u>1</u>
Jongvee (geen mest- of weidevee)			
" < 1 jaar	893.583	9.753	1
" > 1 jaar (vrouwelijk)	1.036.727	12.726	1
Stieren > 1 jaar	45.160	717	2
 <u>Mest- en weidevee</u>	 <u>909.096</u>	 <u>23.888</u>	 <u>3</u>
w.v. Mestkalveren	597.192	445	< 1
Ander jongvee	280.993	22.631	8
 <u>Totaal rundvee</u>	 <u>5.410.889</u>	 <u>67.257</u>	 <u>1</u>
 <u>Schapen</u>	 <u>772.342</u>	 <u>33.728</u>	 <u>4</u>
w.v. Lammeren	423.283	17.072	4
Overige schapen vrouwelijk	341.176	16.258	5
" " mannelijk	7.883	398	5
 <u>Varkens</u>	 <u>10.656.113</u>	 <u>70.199</u>	 <u>1</u>
w.v. Biggen tot 20 kg	3.738.248	30.896	1
Mestvarkens	5.500.430	27.229	1
Fokvarkens	1.417.435	12.074	1
w.v. Fokzeugen	1.048.550	9.033	1
 <u>Kippen</u>	 <u>78.696.701</u>	 <u>1.166.223</u>	 <u>1</u>
w.v. Slachtkuikens	33.295.395	33.170	< 1
Leghennen	39.272.994	1.131.653	3
Parelhoenders	1.400	1.400	100
 <u>Pelsdieren (bedrijven)</u>	 <u>+ 300</u>	 <u>5</u>	 <u>+ 1</u>

Hoofdbron: C.B.S.-mei inventarisatie

Mededeling aan de pers

Agrarische sector kan meer bedrijvigheid in Zeeland brengen

Voor belangrijke landbouwprodukten als aardappelen, uien en fruit heeft Zeeland een voldoende grote produktie voor het tot stand brengen van een afzetapparaat en verwerkingsindustrieën. Aan de produktiekant van primaire land- en tuinbouw is te wijzen op enkele perspectieven biedende produkten en teeltmogelijkheden.

Dit blijkt uit een onderzoeksrapport dat de directeur Landbouw- en Voedselvoorziening in Zeeland, het Economisch Technologisch Instituut, het Landbouw Economisch Instituut en de Zeeuwse Landbouw-organisaties gezamenlijk hebben opgesteld.

Het rapport bevat een inventarisatie van agrarische produktie, afzetwegen, handel en verwerking. De uitkomsten van het onderzoek worden aan het bedrijfsleven voorgelegd met het verzoek om reacties.

Produktie

De omvang en de samenstelling van de Zeeuwse land- en tuinbouwproduktie zijn in de afgelopen jaren vrijwel niet veranderd. De produktie bestaat overwegend uit akkerbouwprodukten als aardappelen, suikerbieten en granen. De tuinbouw, met onder meer de belangrijke fruitsector en de diverse soorten uien kan zich als geheel de laatste jaren beter handhaven. Belangrijke groeisectoren elders in Nederland als intensieve veehouderij en de glastuinbouw zijn in Zeeland niet tot ontwikkeling gekomen. De rundveehouderij behield een bescheiden plaats.

Afzet, handel en verwerking

Ca 80% van de consumptieaardappelen wordt geleverd aan Zeeuwse handelsbedrijven. De rest wordt naar elders afgezet. Omgekeerd kopen Zeeuwse bedrijven ook elders aardappelen. De capaciteit van de industriële verwerking in de provincie komt overeen met 20% van de totale produktie. Van de suikerbieten wordt 60% in de provincie verwerkt. De maalcapaciteit van granen komt overeen met 18% van de produktie. Voor het mouten van brouwgerst is een belangrijke voorziening aanwezig die evenwel als gevolg van de fluktuaties in de internationale brouwgerstmarkt slechts voor een deel alhier geproduceerde gerst benut. Voor uien is Zeeland een zeer belangrijk handelscentrum, zelfs op wereldschaalniveau. Binnen de Nederlandse verhoudingen geldt dat ook voor vlas, daarnaast wordt het vezelprodukt in meer of minder bewerkte vorm doorgevoerd naar België.

De teelt en handel van bruine bonen zijn evenals die van groene erwten een overwegend Zeeuwse aangelegenheid.

Hoewel Zeeland in ons land één van de grootste produktiecentra is van appelen en peren zijn de voorzieningen voor een doelmatige afzet niet optimaal. Ca 50% van het fruit wordt op Zeeuwse veilingen aangevoerd; de rest wordt buiten de provincie geveild. Een hoeveelheid ter grootte van 10% van de jaarlijkse appelproduktie wordt verwerkt tot moes of sap.

Van oudsher zijn in het Zuidwesten de handelshuizen voor uien gevestigd. Deze bedrijven w.v. met name de van origine Zeeuwse, verhandelen het grootste deel van de Nederlandse uienproduktie. Slechts een klein deel van de uien wordt industrieel verwerkt. Van de andere tuinbouwprodukten zoals bloembollen, tuinbouwzaden, groenten en bloemen wordt het overgrote deel buiten Zeeland in de handel gebracht.

Van de veehouderijprodukten zoals melk en slachtpluimvee wordt het grootste deel buiten de provincie verwerkt. Van de biggen die worden gefokt wordt een aanzienlijk deel buiten de provincie gemest en van de mestvarkens wordt uiteindelijk ook nog een aanzienlijk deel buiten de provincie geslacht.

Analyse van de bestaande situatie

De bestaande structuur van de agrarische sector is in het verleden tot stand gekomen onder invloed van een aantal ongunstige omstandigheden voor Zeeland; zoals de aanvankelijk gebrekkige externe ontsluiting met de vele logistiek min of meer geïsoleerde gebieden, de zoutwatersituatie, de grote afstand tot de belangrijke consumptiecentra, en in later tijden de gewijzigde organisatie van de afzet elders (schaalvergroting, concentratie) en de betere verbindingen vooral richting Zeeland uit. Al deze factoren hebben er toe bijgedragen dat slechts een gering deel van de agrarische produkten in Zeeland zelf wordt verwerkt.

Een aantal primaire produkten wordt in Zeeland op relatief grote schaal voortgebracht. Dit is onder meer het geval bij granen, aardappelen, diverse uiensoorten en fruit. Voor een deel worden deze produkten in de provincie verwerkt cq bewerkt, voor een belangrijk deel worden deze produkten echter ook verhandeld via de aanwezige grootschalige handelsstructuur naar be- of verwerkingsbedrijven elders.

Uitbreiding van de regionale industriële activiteiten behoeft hier geen beperking te ondervinden door een regionaal gebrek aan grondstoffen. Een goedkoop gebruik van de nutsvoorzieningen, de ruime beschikbaarheid van gekwalificeerde arbeidskrachten, de mogelijkheden van aan- en afvoer van grondstoffen en eindprodukten (excentrische ligging t.o.v. EEG-afzetmarkt versus vestigingsvoordeel van ligging in het grondstoffengebied) kunnen mede bepalend zijn of er van hieruit afzet en verwerking gaan plaatsvinden.

Toetsing en uitwerking van denkbeelden

In het rapport zijn een aantal verdere ontwikkelingsrichtingen voor de agrarische sector in Zeeland aangegeven, teneinde het bedrijfsleven de gelegenheid te bieden voor reacties.

Het op gang komen van afzet en verwerking wordt vaak bepaald door het aanwezig zijn van een kern of centrum van waaruit activiteiten kunnen worden ondernomen. Bij het verder uitgroeien van dit soort mogelijke kernen (vlas, bruine bonen, groenten open grond, bloemzaden, zwarte bessen e.d.) blijkt de combinatie in het gebied zelf van teelt en afzet vaak sterk bevorderend uit te werken. Zoetwatervoorziening is van belang, ook en vooral voor de teelt van vollegrondsgroenten.

Duidelijke perspectieven zijn ontstaan voor vergroting van de verwerkingscapaciteit van consumptieaardappelen, met de verwerking van uien in Zeeland is een eerste begin gemaakt. Voor tuinbouw onder glas in relatie tot afval- of restwarmte moet voorhands méér worden gedacht aan een groter gespecialiseerd bedrijf dan een grote combinatie van kleine individuele bedrijven. Goede mogelijkheden liggen verder in de teelt en eventuele verwerking van champignons, maar ook in deelsektoren van de boomkwekerij, de bloembollenteelt e.d.

In en onder bepaalde omstandigheden verdient intensieve veehouderij meer aandacht. Op korte termijn geldt dit in het bijzonder voor het Zeeuwse fokkerij-produkt.

Op basis van de reacties op deze en andere denkbeelden in het rapport zal worden gezien hoe de realiseringkansen in de praktijk liggen en welke mogelijkheden beleidsmatig bijzondere aandacht verdienen.